

Néprajz

Nagy Pálné, Balog Emerencia hadikfalvi (garai) gyógyítóasszony (Születése századik évfordulójára)

GRYNAEUS TAMÁS

(Budapest)

*"...Ami szebbítette az életemet, őrizgetem, de
aszt se kíméli a felejtés, ami pedig meglopta a
kedvemet, elvitte a Szucsáva vize.
Tán még a part se emlékezik rejik."*

Tamás Menyhért: Vigyázó madár
Bp. 1981. p. 30.

BEVEZETÉS

Bajai orvosi szolgálatom idején (1966-1968) ismerkedtem meg Nagy Pali bácsival és fiával, Nagy Vilmostal, majd a nagy család szinte minden tagjával s az ő révükön a Garára telepített bukovinai székelyekkel. Gyakran élveztem vendégszeretetüket, mindig szívesen segítettek munkámat. Ennek első gyümölcse ez a tanulmány: úgy igyekszem továbbadni, ahogy tőlük hallottam, lehetőleg az ő szavaikkal. Munkám örömét nekik köszönhetem, eredményét nekik, a hagyományőrzőknek ajánlom.

Bizonyára nem teljes az a kép, amit Nagy Pálné, Balog Emerencia tudásáról, munkájáról felvázolhattam. 1975 karácsonyán bekövetkezett halála miatt beszélgetéseink sora megszakadt. Utolsó találkozásunkkor már ágyban fekvő is nehezen kapta a levegőt, de még ekkor is hűségesen, szívesen mondta, amit tudott: legkedvesebb imádságait. Pontosan úgy, ahogy Juhász Ferenc írta:

*... "őreg parasztasszonyok sóhajos, elcsukló,
nyögédcselve szájukból kigöngyölgő...
bugyborékoló, sokszor a tüdőbe vissza-
nyelt, elharapott szővégi imája..."*
(Juhász Ferenc: Imák, apokrif mámorok.
Új írás, 1970. 10/9, 73).

Nagy Pálné, Balog Emerencia halála után legközelebbi rokonai, ismerősei segítségével tudtam már csak pótolni a legkirívóbb hiányokat.

A gyűjtések zömét magnetofon-felvételről jegyeztem le. Egy-két kérdésre az évek során ismételtelen visszatértem, ezeket a szövegeket is közlöm, mert így az állandóság és változ(tat)ás is nyomon követhető. Idős asszonyról lévén szó, a korral járó feledékenység – mire ő maga is többször utalt – figyelembe veendő. Fordítottjára is van azonban több példa: ismeretségünk erősödésével a későbbi elbeszélés gazdagabb, több új részletet tartalmaz.

A lejegyzett szövegekben a könnyebb olvashatóság kedvéért csak a legfontosabb nyelvjárási sajátosságokat jeleztem. Ez utóbbiak pontos érzékeltetésére több (kötött és kötetlen) szöveget fonetikus átírásban is közlök.

(Ez utóbbiakért Dr. Füredi Mihály tudományos munkatársnak, MTA Nyelvtudományi Intézet, tartozom köszönettel.)

Öszehasonlító adatokat, párhuzamokat itt helyszűke miatt nem közlök, ezeket a teljes hadikfalvi ethnomedicinát bemutató tanulmányomban sorolom majd föl.

*

A bukovinai Hadikfalván* született 1889-ben, a Bács megyei Garán halt meg 1975. december 24-én. Itt élte élete utolsó harminc esztendejét, itt van eltemetve. Élettörténete – sorsa kicsiben a bukovinai székelység szenvedéstörténete. Hétgyermekes családból – csupa lány! – származott, legkisebb huga születésekor édesanyja meghalt.

"Rá egy évre leégett a házik, tetőtől talpig. Az édesapja asztalosmester volt, összesegítettek s építettek új házat: egy évig ért benne, s meghalt ő is."

Ekkor még négy lány volt otthon, Apolló nővérük a maga öt gyermeke mellett 4 árván maradt testvérét is fölnevelte "férezadta, mint a saját gyerekeit." (N.A.)

A "leányka" korában "marhapásztor" Emerenciát Kókai Antal vasutashoz adák, ő "pirossapkás állomásfőnök" volt a hadikfalvi állomáson.

"Mindig emlegette, a fényképét mindig őrizgette, s az meghalt a tizennégyes háborúba: lebombázták az állomást a faluba s akkor ő ott elpusztult."

28 éves korában özvegyen maradt két gyermekükkel, lányuk 30 éves korában torokrákban meghalt,

"négy családja maradt", fiuk Bakonyán lakik, családjával. (N.A.)

"Na, oszt akkor telt-múlt az idő, akkor esszekerültek édesanyám és édesapám. (N.A.)"

Második férje – Nagy Pál – édesapja öt fiúgyermekes *"nagygazda volt, sok földje volt", az öt fiúból "három maradt, mert Vilmos, Istán kimentek Kanadába: de biza nem adott sok földet apáméknak: 3 fácsa földet adott (1 fácsa = 2 kat.hold), neki 30 vagy 40 maradt."*

Ezt az otthon maradt testvér, *"Ferem' bácsi bitangolta."* A kisémmizett két testvér *"összefogott,"* s az apai föld egy részét felszántották, bevetették. Mikor Ferem bácsi

* Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint Hadikfalva - Dornești

	összes lakossága	4934 lélek
Ebből	róm. katolikus	4693 "
	magyar nyelvű	4530 "

= Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. III. Kolozsvár, 1941. p. 234.

méltatlankodni kezdett. – "Elég a bitangolásból, mink is apám gyermekei vagyunk, mint te.

Jövőre még annyit veszünk el! – A bíró összehívta az esküdt embereket." Az öreggel ánya rosszul bánt, még a dohányt is sajnálta tőle, diófalevélből vágott "dohányt" adtak neki az eredeti papírba becsomagolva.

Ebből megkínálták a bírót és az esküdt embereket, azok rá olvasták Ferem' bácsi fejére, s evvel "le lett forrázva. Így szereztek hozzá...Addig kapart, addig gyűjtött egyszemű Nagy Gyurka Pál (apai nagyapja volt Gyurka, s mivel apja is Pál volt, azért kapta ezt a nevet) de annyit dolgozott, mire kijöttünk 15 fácska lett belőle...

Hét éves korában a báránymű meglepte, a szemé fényére is lett egy hólyag s az kifakadott. Evvel veszttette el a szemé fényét" (innen a másik ragadványnév) (N.A.)

"Édesapám első felesége, Mózes Mária, tudóbajos volt és két családgyik volt s meghalt a felesége s egy éven belül az asszony elvitte mind a két családját tudóbajba"... (N.A.)

Második házasságukból öt gyermek született: Mária (1921.), Velmus (1923), Zsuzsi (1925), Apolló (1927) és Gáspár (1929), aki csecsemőkorában meghalt: "eddig volt égő órája, kiégett a gyertyája s meg kellett halni ...nem szaladtak orvoshoz." (N.A.)

Mű a templomon küjél, a Nagy uccába laktunk. (N.A.)

"Nagyon sokat fuvaroztak. Ott akinek lovai voltak, mind fuvaroztak. Ott volt az a Szucsáva vize, jártak sódert kidobni, rostálták, fuvarozták. Káposzta, krumpli, vöröshagyma vagonszámra termelt, megindultak ősszel fuvarba, vitték árulni s még karácsonyig mind vitték, vitték be Romániába, cserélték kukoricára; vitték be Romániának belibe s ott adták el.

Mer akinek vót földje az nem élt nehezen, de voltak olyan szegény családok, hogy elment bé Romániába 7 hónapra, másikon vasutra, nők cukorrépat egyelni, be Románia belibe. Még én is mentem: anyám s apám elengedtek, kostoljam meg. Mikor három nap eltelt, hazajöttem. Mindig mondták utóbb: – Apollónak három nap alatt kitölt az esztendő"... (N.A.)

"Ez a három falu tartotta el fél Romániát" (Cs.L.)

Az öregek szóhasználatában az "otthon" még ma is Bukovinát jelenti, a 72 éves Csobot Gergelyné, Mószin Anna 1973-ban áhítatos hangon így emlékezett:

"Áldott egy hely volt s áldott es leszen."

Az öregek visszavágyanak, álmukban otthon járnak, ha tehetnék, visszamennének, pedig az első világháború alatt a katonaság a kiürített falut kirabolta, tönkretette, egy részét fölégette.

Ott még eső is több volt, mint itt: "nem volt olyan bűnös a nép. Itt hiába imádkozik huszat, harmincat, mert olyan bűnösök vagyunk. A gyerekeken szánta meg (az Isten), mindjárt volt egy kis jó eső"... (N.A.)

A harmincas évek végéig egyre fokozódott körülöttük az ellenséges hangulat Bukovinában. Megváltásnak tűnt az áttelepülés lehetősége 1941-ben, csak menetközben és utólag derült ki, hogy jó szándékú, de rosszul szervezett és a gazdaságföldrajzi adottságokkal nem számoló akció volt. S azt sem tudhatták, hogy darázs-fészekből tűzfészekbe kerültek: az otthonaikból elűzött, -menekült dobrovoljácok helyére.

A nyugtalanító körülmények és háborús hírek ellenére gyorsan magukhoz tértek, erkölcsileg – anyagilag megerősödtek.

A Nagy család Rasztinára került. Már kezdték jól érezni magukat, amikor – mint a többieknek – hivatalos, ellentmondást nem ismerő utasításra 1944 őszén menekülniük

kellett. Ekkor már csak órák voltak a fölkészülésre s csak azt hozhatták el, ami a szekérre fölfért. A termés java, állatok, gazdasági fölszerelés, bútorok javarésze ott maradt.

Fél Dunántúlt összebolyongva, meg-megállva 1946 (!) nyarán érkeztek Garára – újabb tűzfészekbe: a kitelepített németek helyébe. Azóta itt élnek, bunyevácokkal, németekkel, felvidéki magyarokkal összeemelegedve, megbékélve. A keresztút egyes stációi Albert Gábor, Csupor Tibor könyvéből, Mészáros Sándor életírása-, és Tamás Menyhért kisregényeiből ismertek.

"Ott (Bukovinában) nem úgy volt, mint itt, hogy két gyerek a legtöbb: volt 8, 9, 10 es. Nagy Marciéknál 13 jött ki"... (N.A.)

... "én annyit mondok magának, hogy ott több gyerek meghalt, mint amennyi Magyarországon most (1973) születik. Ott annyi gyerek vót, hogy 10-12 vót egy családba." (B.E.)

"Az olyan járván, úgymondták skarlatin, úgy seprerte el a gyerekeket ki, hogy egy héten nem tudom hány halt meg, négy-e vagy öt." (L.T.)

Láttuk a család rövid történetéből és még látni fogjuk, hányféle betegség (csecsemő-, gyerekbetegségek, tbc., trachoma, rák, balesetek) ritkította soraikat. Ehhez járultak a háborúban elpusztultak és a még ma is csak suttogva említett legyilkoltak ("42 ember"). A kivándoroltak is fokozták az emberveszteséget.

1941-ig Hadikfalván nem volt orvos, állatorvos, patika, még okleveles bába sem. Radaucból * járt ki egy "vak zsidó orvos",

"de az is szegény vót, mint a templom egere, annak nem adtak bákisokat".

"Kijárt a faluba, kirendelése vót, községi rendelés, egy héten egyszer vaj kétszer. Ha valaki halt, vót amikor kijött (nem mindig, csak ha ismerte, kezelte a beteget). Kijött az orvos s (ezt már neheztelő hangon mondja:) kitakarta, megvizsgálta, megnezélte. – Ne féljen, nem kel fel!"

"Egy orvos volt a faluba, egy zsidó orvos, de az idősebb ember volt és nagyon rövidlátó volt..."

Hát százszor ment el az ember oda, hogy – Doktor úr, jöjjön! – s románul, mert magyarul nem es tudott.

És hát ha kedve volt jött, ha nem, akkor meghalt a gyerek... (B.E.)

Az emlékezet olykor ezt is megszépíti: Hadikfalván

"ennyi beteg nem volt, mint itt. Nem is szaladtak úgy az orvoshoz."

"Nem vót semmi doktorhoz járás, csak az anyja ahogy kezelte, az anyja, s addig. De itt menyen a doktorhoz, elviszi."

"Megdagadott a lába, vaj feje fáj, vaj mi – hát nem futunk a doktorhoz, hanem mondjuk (az imádságot) s használt soknak..."

"Akkor doktorok nem voltak, ilyen babonauroságot használtunk, doktor nélkül való orvosság volt...öregasszony orvossága..." (B.E.)

"Hanem asztán voltak asszonyok régen, akik gazból s mindenből olyan orvosságokat csináltak...jobb orvosságot, mint máma van.. Hát ott a szekely asszonyok. Aj, nem mindenki, csak vótak olyan öregek...A zatya tuggya, hogy mēen gazból. Biza. Hát ha fáj a fejünk vaj fáj a lábunk..." (B.A.)

* Radauc, Radóc = Rădăuți. Mindkét népnyelvi forma használatos, utóbbi gyakrabban.

Komoly orvosi ellátáshoz Csernovicban (Csernovci, USSR), Szereten (Siret) vagy Radócban (Rădăuți) juthattak. Ilyen körülmények között érthető, ha a gyógyításban (is) önellátásra rendezkedtek be, kisebb-nagyobb bajaikkal

"nem szaladtak orvoshoz" (N.A.) hisz' ott volt a doktor nélkül való orvosság" (B.E.)
Nagy Pálné

"vallásos asszony volt (A.K.), gyermekkorától—nem, már születésétől kezdve" (N.A.)

"Disznósajtot, szalonnát soha életében nem evett. Mindig mondtuk neki: kibúti magát a világból" (N.Zs.)

Pénteken se húst se tejet nem evett: "pénteki nap tejes holmi nem járt soha a szájába. Még csak tejest sem..ez biztos igaz." (N.A.)

Garán vasárnaponként rendszeren mindhárom misére ott maradt a templomban (magyar, német, bunyevác), tagja volt a rózsafűzér társulatnak is.

"Fájt neki eleget, hogy hat vagy nyolc évig nem tudott menni templomba, kesergett. Mindig kérdezte tőlem: – Gondoltál-e rám, legalább vess egy keresztet értem!" (N.A.)

1973. áprilisában már ágyhoz kötött betegként láttam viszont, nagy fájdalmaiban így kesergett:

"Istenem, Istenem, mé' vertél meg engem?"

Ekkor mondta el legszebb, legkedvesebb imádságait is, úgy, amint következnek:

"Most tanítom egy imáccságra. Mária ru(v)ájához való imáccság. Egy kicsit hosszú, de...Keresztet vet:

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, ámen.

Ó boldogságos, szeplőtelen Szűz
Kárvária hegye ékessége, fénye,
különös kegyes szemmel
tekints azokra,
aki áldozó ruhádat viseli.
Vesd reám jóságos pillanatát,
?fedd(j)bé inge(me?)t (l ?)
anyai ótalmad palástját.
Erősítsd a gyarlóságot hatalmaddal
Világosítsd meg szívemnek ohajját búcsusségedvel,
gyarapítsd bennünk a hit, remény, szeretetet.
Ékesíccse fel a lelkemet kegyelmeddel,
hogy Isten előtt legyen kedves.
Légy mellettem életemben,
vigasztalj meg halálomban
édes jelen léteddel,
mutass bé a legfelségesebb Szentháromságnak
mind ájtatos szolgálód
mennyekben dicsérhesselek, áldhassalak
ammen.

(Kitől tanulta?) Vótak olyan szent levelek, tuggya. Ennekelőite jártak Bukovinába ide mejen miszjő papok. Osztan azok hozták.

*Én lefekszem én ágyamba
Mind egy testi koporsómba,
árom (l!?) engem meg ne üssön,
angyal engem felserkentsen.
Jézus maga velem legyen.
Mennysorságba csengetvén
az angyalok elvivének
aranyos misére készül.
Haza menének ők, házikba,
egy olvasót elmondának
ammen.*

(Ez estéli imádság?) Igen. *

"Osztán még egyget mondok. Vagyon három, de akkor sok lesz:

*Ma péntek, holnap.....napja,
Krisztus mene kényjára.
Kénján esett esetje
öt méjséges szent sebe,
kiből kifojt
drágalátos szent vére.
Szót mond a Fiúisten:
- Aki eztet elmondja
este lefektibe,
reggel felkőtibe,
bizon, bizon, szóval mondom
magam menyek halálakor
a lelke után
ammen.*

(Ezt pénteki napon szokta imádkozni?) Mikor....minden nap elmondom, mert szeretem.

*Dícsértessél szent kereszt
édes Jézus meghót rajta.
Kárvária hegy tetején
foly a szent vér mindenfelé.
Ó fájdalmas kimondani
Jézusnak meg kell halni.
Siralmas a zén életem,
de szomorú minden lépésem.
Szent fiamot nem találom,
a kereszfán halva látom,
Ó kereszfa hol termettél?
Talán citromfából lettél?*

*Dícsértessél! szent kereszt!
édes Jézus mekhót rajta!
Kárvária hëgy tetején!
foly a szent vér minden fele!!
Ó fájdalmas kimondani!
Jézusnak még kell halni!!
Siralmas a zén életëm!
de szomorú mindën lépésëm!!
szent fiamot nem találom!
a kereszfán halva látom!!
ót kereszfa! hol termettél?!!
talán citromfából lettél?!*

* Hadikfalvi változatát l. Erdélyi Zs.: Hegyek, hágék...1976, 478.

*De szomorú szép virágom
Mert a Jézust halva látom.
Mekhót a zéletadó,
Elbágyadott szűz Mária,
csak szent János áporgassa,
Magdolna siralmas(sa).
Siralmas a zén életem
Szomorú minden lépésem.
Szent fiamot nem találok,
a kereszfán halva látom.
Ammen.*

*de szomorú szép virágom!
mert a Jézust halva látom!!
mekhót a zéletadó!
elbágyadott szűz Mária!
csak szent János áporgassa!
Magdolna siralmas!
siralmas a zén életem!
szomorú mindén lépésém!
szent fiamot nem találok!
a kereszfán halva látom!
ámmen!!*

1973. ápr.30.

(1972. febr.20-án csak az első 14 sort mondta el, pontosan ugyanígy).

*Ó jén Uram, Teremtőm
mikor éngem teremtett...
földből, porból
Szentlelkedvel szeretted.
.....
Fogadd hezzád...
én lelkem, szent Antal.
Négy szegibe négy oltár... (elvétette??!)
A zén házam szent Antal
négy szegibe négy oltár,
négy oltár közt ezer angyal,
ezer angyal közt
a bódogságos szűz Mária.
Ejen szóval mongyuk.
Szájj le, szájj le én angyalom
a fekete föld....
hirdessed ezt a vaj két szót.
Aki eztet elmondja
este lefektibe,
reggel felkötibe
bizon, bizon, szóval mondom,
magam menyek a lelke után
halála óráján
ammen.*

- Szereti-je, ha mondom? (Mert ha nem), akkor nem mondom.
(Kitől tanulta?) – Levelek...ből.

*Drága sebek, köszöntlek,
könyveimvel öntözlek
ajakommal csokollak,
holtomig felmagasztallak.
.....sebek itt,.....szegek itt.
Hálákat adok a vércseppekért*

öt mély sebét eme.....
Búja terhét könnyebbítse,
szorongatásom napján
Jézus a lelkemet
ölelgesse
halálomkor a ző szent keze
mennybe vezesse.
Jézus Krisztus, szent Szűz (?)
mel érettünk foly vére
ments meg minket
a rossztól
s az örök kárhozattól
Ámmen.

Imádság újholdkor

"-de rég nem láttam én azt?...-
Keresztet vetek magamra, mikor meglátom az új holdat:
Én Istenem aggy új szűvet, s új malasztot
az új hónapba! s keresztet vetek."

Van egy gyönyörű kert,
gyémánt az ajtaja,
égigérő rózsát termett.
Sohasincs bészárva
nincs ajtaján lakat,
könnyen bémehetsz,
Ha tiszta a szüved
te es rózsza lehetsz.
Drága kövekvel van
a ´ körül kerítve,
mennyei könny ragyog
minden szegletibe.
Közepén tündöklük
Mária trónussa,
mert ez a szent
rózsafűzér társulat.
Drága kövekvel van
a ´ körül kerítve,
mennyei könny ragyog
minden szegletibe.
Közepin tündöklük
Mária trónussa,
mert ez a szent
rózsafűzér társulat
ámen.

"Énekbe volt, de imádságnak könnyebb elmondani. (Mostohaanyjától tanulta.)

Tanulságos volt az a beszélgetés, ami anya (BE) és leánya (NZs) között zajlott le, 1973 április 30-án. BE megelőzőleg számos szép imádságot és ráimádkozást mondott el.

NZs: – *"Atyának, Fiunak*

s neki a tálosnak – mű csak ennyi imádságot tudunk."

BE: – *"Nem tuttok, mert a dologba el vagytok verődve."*

A végén "két évig ágybanfekvő volt, lehet, hogy volt több is...A jó Isten olyan halált adott neki, hogy senki se látta a halálát, senki nem tudta mikor halt meg. Reggel még ellátták s mikor megtalálták, akkor már meg volt meredve." (NA.)

Imádságos könyvét, rózsafüzérét mellé tették a koporsóba.

Fénykép nem maradt róla: "akkor minden fillért meggyűjtöttek – most a belünknek élünk...de hát hiába..." (NA., 1989)

"Édesapám eleinte nem volt annyira vallásos, mint édesanyám, de minden vasárnap elment a templomba.

Nem káromkodott soha: összeszorította a fogát:

-Aszt a!...- kotródtunk"..... (NA.)

Hadikfalva gyógyítói

Nagyon sok gyógyítóra emlékeznek az öregek. Pontos időrendjük, működésük ideje ma már aligha állapítható meg. Nagy többségük valószínűleg a századforduló tájéka és a második világháború közötti két emberöltőben élhetett. Ugy tűnik, hogy legtöbben a vízvezetéshez értettek,

"az öregebb asszonyok így csinálták".

Név szerint Kis Marcikánét, Palótika Jánosnét, Deák Istvánnét említették, Szabó Jánosné, Sánta Rozál saját gyermekének is vetett vizet. Ha önöntésre volt szükség,

*"Gáspár Ferencné *, Vera néni eljött s megöntötte".*

"Ugy fáj a fejem, hogy esik ki az agyam. Volt egy öregasszony a szomszédban. Veres posztót reatette, olvasott rám imádságot. – Mire a harmadikat kiolvasta, úgy elaludtam...(Kérdezte, mivel tartozik?) – Egy fazekacska tejet küldjél bé.

- A fél tehenet is odaadnám... (B.E.)

LT. a nevére is emlékezett:

"Fehér Anna, az az asszony nagyon nagy imádságos volt, hatalmas. Amikor valakinek ilyen betegsége vót, nem gyógyult, aszonták el kell híni Fehér Annát, majd ő fog imádkozni". Veres posztó és három szentelt viaszgyertya segítségével gyógyította, füstjével füstölte a Szent Antal tűzét:

"Azt hāltam, mert nekem ezt csinálta." (L.T.)

Az árpáról való imádságot Kajtár Mihályné tudta.

"Jancsika Pálné, ha beleesett valami a szemébe, lehúzta a szemét s a nyelvével kivette." (N.A.)

Ugyanígy Bogos Albertné is (L.T.) Ő valószínűleg azonos avval a Bogos Endrénevel, akit a belső gusa (mandulagyulladás, peritonsillaris tályog) gyógyítójaként emlegetnek:

"bényult a szájamba,...a körmivel kihastotta és meggyógyult." (L.T.)

A bábaasszonyok – parasztbábák – mint pl. egy bizonyos Kriszti néni vagy Oltyin Mihályné, Kóka Mária kenéshez is értettek. Kificamodott, helyéből kiment végtagot nyállal, szappanos vízzel, zsírral

* ld. 128. old.

"kenyegették, utána savanyító anyával bekötték,"
de volt köztük, aki más betegségre is "mondott rea".

Szoptatós asszonyokkal gyakran megesett, hogy

"mellére rea feküdt s az megkēt neki. Megkövesedik és meggyülik az a tej nála...Vót egy asszony, Dóka Szilvi. – Nem tudom, hogy hogy csinálta...de jó vót, kivonta a gennyet s mindent." (L.T.)

Felverikné fokhagymából és zsíról készített orvosságot

"és akkor azt hazahoztuk és avval az összes testit bedörzsöltük, hogy ne találja meg ez a szánk." (L.T.)

"Nagy Pali édesanyja, Krisztina néni boszniai (származású) volt. De hogy még az hogy tudott gyógyítani! – mint egy orvos. Talán mindenhez értett. Megmutatott minden növényt (amire szükség volt a gyógyításhoz) – Szedj sok egérfarkat, fekete nadályt, ezeket megszedette, s apróra vágva elkészítette belőle az orvosságot. Járt ki a határba, mindig matatott..." (N.A.)

S a névtelenül maradtak sora:

"hanem asztán voltak asszonyok régen, akik gazból s mindenből olyan orvosságot csináltak...jobb orvosságot, mint máma van" (B.A.)

Az eddig említettek mind nők, asszonyok voltak:

"Ottan addig gyógyítottuk ezen asszonyi dolgokval: evvel-avval, hogy hát kigyógyult." (L.T.)

Az "éjjeli csattanás"-sal viszont a kovácshoz mentek. Hosszú Marci, Márton Ferencék és Benkő Tóbiás (ez utóbbi még Garán is!)

"rendes harapófogóval húzta a fogat, egy minutára kihúzta. Fogóval. Olyan rozsdás volt, hogy hát... (B.E., L.T., N.A.)

"A kelést borbély is gyógyította" (méhviaszból, tojásfehérjéből, szappanból, hagymából készített írral).

A harangozónak csak annyi szerepe volt, hogy tőle kérték el a "kehét (= kehely) ha sárigságbban voltak, s abba belefűttak". (B.E.)

Emlékezzünk meg még az igézőkről is: közülük Batori János nevét említették:

"gyermeket, marhát megnézte, megigézte."

A betegségekhez, gyógyításokhoz értők hosszú sorába tartozott Nagy Pálné, Balog Emerencia is. Működése részben már az áttelepülés utáni időre esik.

"Az öregek nagyon tultak gyógyítani...Nagyon, nagyon tultak az öregek. (Tudásukat) elvitték s betemettük a földbe mindegyikkel." (N.A.)

I. Tudása eredete

..." ennek előtte nem vót annyi doktor: a régi öregek s osztán mü es utánuk e lēt-tünk"...

"Vótak öregek, s tultak"....

"Igy tartották a régi öregek Isten után...Akkor doktor nem vót, az asszonyok dokto-roztak. Vót egy öreg bába, ó de az mennyit tudott, mennyit tudott, s mennyit mondott,

mennyit tanyított. De hát rég vót, onnattóte sokat csetlettünk-botlottunk, mindent elfelejtettünk, még a nevüket es."

"Amit mondott, megtettem. Amiért engem szeretett, annyi mindenre megtanított: hāltam s megtanultam.

(Engedte?) Hāt ha ő úgy mondta, én hāltam s akkor megtanultam. (Hangosan mondta, miközben végezte?) Hangosan hāt."

(Nem volt olyan hagyomány, hogy csak halálakor adhatja át tudását.)

"Māsodszor ehhez az uramhoz fér(jh)öz mentem, s aval odaki laktam a hegyen. S az a mostohaanyám ott lakott anyósoméék mellett, Nagygyurka Andrásné. S attól én sokat tanultam. Attól az öregasszonytól.

(Mikor volt alkalma tanulni tőle?) Hāt történt szombaton este, vasárnap este, hāt tuggya akkor ráértünk, nem úgy, mind most. És akkor aztán...megtanultuk, hāt. Mikor kétszer, vaj háromszor elmondta már elég volt, én már tudtam."

"Elmondta. (És ő kitől tanulta?) Levelecskéből."

(Kitől tanulta?) "Az öregebb asszonyoktól. Ki tudós, ki nem, aki odafigyelt, az szerette megtanulni."

"Ennyeket tuttunk, de ēfelejtettünk sokat."

A felejtés nem csak életkoruk előrehaladtával egy generáción belül jelentős, hanem még inkább egyik generációról a másikra:

BE legkisebb leánya (NA) bár látta az árpa gyógyítását, de a cselekményt töredékesen tudja, a gyógyító szöveget egyáltalán nem. Középső leánya (NZs) BE imádságaiból már egyet sem ismert. (1. alább)

A természetes – élettaninak is mondható – felejtés mellett a hagyományok ereje, pontosabban az azokat hordozó és fenntartó közösség(i) fegyelem) ereje is gyöngül:

"Ennekelőtte ezek megtartottak mindent, a régi öregek, de most imár...."

Ennek jellegzetes példája a "megöntés" gyögmódja (1. ott). A következő generációhoz tartozó fia (N.V., sz. 1923) és veje (A.A., sz. 1916) is ismerik a szokást, gyögmódot, de jobbára csak a külsőségeket, a cselekményi részét – az 1889-ben született B.E. az egész "rituálét", a maga teljességében. (Ebben természetesen a nemek eltérő szerepének is része van.) Ugyanígy érdemes megfigyelni A.A. reakcióját a feketesárigság elbeszélésekor: B.E. komolyan elmondta – A.A. (ki)nevette.

- Kitől tanulta az igézés elleni imádságot? kérdésemre B.E. így válaszolt"

"A' zöregektől, anyámtól".

Idősebb családtag kétségbeesett helyzetben adott tanácsára jó példa, amikor haldokló családtagjukat

"legnagyobb neném" javaslatára "megöntötték: háha az es használ, a zonöntés" (B.E.)

"Egy öregasszony, Erős Ferencé, már ideki (=Garán!) édesanyámat arra tanította" hogyan kell gyógyítani a rehumát." (N.A.)

S ha már az emberi tanácsból is kifogynak, az Isten – aki a betegségeket adja – tanácsot is adhat:

"Egy kisbornyúnk úgy megtetvesedett vót, hogy vót belédögölve. Szalántán vót ez, mit akarok mondani, ott paciltuk, hát...Isten, jelentsd meg, hogy mit tudjak csinítani: se patika, se bót semmi, hát belédöglik a kis bornyú..."

(Ekkor eszébe jutott, hogy a szállást adó öregember dohánylevelél csumájából főz orvosságot a kisborju betegségére, s az meg is gyógyult).

Mert hite, véleménye szerint a betegségeket Isten adja:

"hát héába, az Isten, amit ad, azt el kell vennünk...azt el kell viselni, amit az Isten ad."

A nagymaringy nevű betegségről szólva ezt mondja.

"én nem tudom, mitül adja a jó Isten asztat."

Az örökölt, hallott, tanult tudás egy része azonban csak passzív ismeret, így pl. az agos gyerek főzését B.E. pontosan tudja, elmondja, pedig ő maga sohasem csinálta:

"eztet háltam".

"Nem szégyen a betegség, máma ő van benne s holnap talán én lehetek" –

fogalmazta meg a kölcsönös segítségnyújtás alapelvét Emerencia néni legkisebb leánya, N.A. Ennek, s egyúttal a tudás eredete, megszerzése, továbbadása legszebb példáját egyetlen bátyja – Emerencia néni fia – betegség-, és gyógyulás történetéből ismerjük meg:

"Vélmus 17 éves korában nagybeteg volt, hordozták Radócra. Elvitték Csernovicba (40 km!): két dunyha közi tették a kocsiba. Nagy tudós orvos volt ott a főorvos. Édesapám perfektlül beszélt románul: – Gyűjjön, nézze meg milyen két lovam van. Mind a kettőt magának adom, csak gyógyítsa meg!"

(Meggyógyította?)

"Meg, egy öregasszony. A szomszédságba második-harmadik szembelevő ember, Erős Mihály meghalt. Vilmusunk akkorát vót dagadva, mikor a temetés volt...S, hogy láthassa, édesanyám kivitte, kiültette (a ház elé). Egy öregasszony nagyon megsajnálta, hogy milyen nagy a hasa. (A temetési sokadalomban) addig ment, addig ment, míg édesanyám mellé ért. Megrántotta a ruháját:

- Emer, este te gyere el nálunk!

- Miért, Annus néném?

- Majd megtudod, ha odaérsz.

Este lement.

- Na, Emerencia – helyből mondta – azért hivattalak, mert a fiadat meg akarom gyógyítani.

Édesanyám térdre esett, (úgy hálálkodott neki)".

Szinte a "ti is hasonlóképpen cselekedjetek" szellemében történt alig egy évtizeddel később, már Garán:

"Csíkinét édesanyám talpra állította. Ismerősök voltak, jóba voltak. Zsuzsi mindig kesergett, Bregita is. (Csíkiné betegsége miatt.) Édesanyám elment látogatóba:

- Nem haragudnál, ha csinálnék neked orvosságot?

- Jaj, Emerencia néni, még a talpát es megcsókolnám..."

(Ugyanazt az orvosságot készítette neki, mint amit ő kapott Vilmos fia számára, annakidején.)

"Mikor édesanyám meg volt halva, úgy siratta, mint a saját gyereke: ha édesanyám nem lett volna, már ő rég meg lett volna halva..." (N.A.)

Nem csak a betegség, a gyógyítás is Istentől van, Isten előtt, az ő nevében, mintegy az ő kezével történik:

"Az én kezem után sok meggyógyult. Isten után dolgozunk, ha sikerül, használunk." "Isten előtt a két kezemmel vettem le a gyerekről a fájást."

"Az én kezem után sok meggyógyult, mert vót a filikemnes (?)...Kucsma, úgy mondtuk, megnőtt, mint egy zsemleódal, akkor aztat megnyomogattuk, keresztet vettünk s azt es megnyomogattuk. (Mivel?) felvettünk egy tiszta követ s azzal megnyomogattuk, utána szépen, ahogy felvettük helyire visszatettük. Megtért. Ennek a Zsófinak itt, a Kerék Zsófinak, annak egészen az ajaka alatt vót. – Jaj, azt mondja, térítse meg. – Gyerekem mit csinájjak neked? Megnyomogattam, késvel keresztet vettem, ěköpdőstem, imádkoztam rea, Miatyánkot, s eredj haza, mondom, s még meleg ruhával kösd bé. Egy ruhát vizítis meg, s jól csavard ki, s úgy kösd bé. Azután többször köszönte. Azt mondta, mikor harmadnapja vót, semmise vót. Ez történik ugy, másszor még tovább menyen a betegség."

Mégis mindig tisztában van tudása- lehetőségei korlátaival, határaival is. Félreértés ne essék: ez nem kibúvó a sikertelenség esetére, hanem igazi bölcsesség, alázat:

... "beteg vót, nyuvadott meg. S azt mondták ez (t.i. pálinkába tett cserebogár, 1. feketesárgóság) jó s megcsinyáta – mejen doktor nélkül való ez a zorvosság"....

... "főtelen máléval kötöztük, ki mivel tudta".....

... "Ennekelőtte nem vótak doktorok... Valamikor jobban használt a zorvosság." (1967)

"Ejen vót a mejink, a zórvoóság, így csináltuk. S ki használt, ki nem . Vót, mikor használt..."

"Ejenek vótak. S használt. Kinek igen s másnak nem."

"S vót, ha hasznát – hasznát. Ha nem, nem hasznát...történt, hogy jó vót s a másiknak nem..."

"Mihálynak – az Isten nyugosztalja – az uram testvérinek hát olyan sebje vót: elébb-élébb hányta a testit, s ebből a vakhöncsökből (készítettünk orvoóságot) de imár nem vót jó, imár gyenge vót."

A sikertelenség, kudarc lehetőségével is számolt:

"Édesanyám azt mondta mindig: Édes gyerekem, mikor a hosszukó fazok eccer meg-reped, hiába drótozzák meg, ugyse lesz többet ép belőle." (N.A.)

S ha a betegség fajtájához, súlyosságához igazodó gyógyítás eredményes, elterjed a híre:

... "Sokat gyógyítottam én es meg aval, igen szépen, hát. Jöttek es, oda hezzám. (Honnan tudták, hogy csinálja?) Hát elmenyen a hír. Egyiknek megcsinája, meggyógyult.

- Mivel gyógyult meg?

- Evel.

Akkor ment a szó, a hír, így ějöttek. (Más nem tudta ezt még a faluban?) De, még, a zőregek tutták."

"....örültünk, ha a kezünk után meggyógyult a beteg".

Gyógyítást, orvoóságot meg volt-e szabad köszönni?

"Hogy ne lett volna "az Isten tarcsa meg", ennyi vót a köszönés."

(Járt ezért fizetség?)

"Nem. Nem es vettem vóna el. (Maguk jószántából se szoktak volt adni valamit?) Nem. (Csak úgy, Isten nevében?) Igen...ha fizetés lesz, akkor hova legyünk?"

II. Bajkózók

A "természetfeletti" bajkózók közül kettő, a csoma és a szépasszonyok meglehetősen elhomályosult alakja bontakozik ki B.E. elbeszéléseiből.

Csuma

"Mégkésérte – de nem vót igaz – este, aki ment a zuton. (Ki késérte meg?) Hát a csoma. (Milyen volt az a csoma?) Há' ki tudja mejen, azt nem lehetett látni... (Nem mondták az öregek?) Nem, nem."

Szépasszony

"Orvosságval (reumás fájdalmak elleni bedörzsölőszer) lekentem a testemet. Nagyon nagy szagja van ezeknek a zispireknek. Mondom, a fűtőcske ajtaját ne tegyétek bé – a tüzelő ajtaját úgy mondom fűtő-je, székelesen. Egyet aluszok – hajja – egyszer hát megébredek, hát nyuvadok meg, hát a nyelvem ejen vastag, ne. Ugy megnyomtak, hogy majd megnyuvadtam. (Ki nyomta meg?) Hát, lehet a szépasszonyok. (Kik azok?) Hát, tudom én! (Állító mondat, nem a "mit tudom én" értelmében használja! Szemmel láthatólag nem szívesen beszél róla, fél!?) Ezek, hogy a kantát ěkapták, egy csöpp vizet attak. Elig, elig, elig jöttem helyre, úgy megnyomták a mejjemet. Igazán. (Lehet az ellen valamit csinálni, hogy a szépasszonyok ne tudják bántani?)

Ěn csinálólok:

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek neviben!" (4 x, a négy sarók felé.)

Ědes Jézusom, légy velem!

Virassz fel hónapig,

őrizz meg az éccaka,

szerencse...(?)

Ezt csinátuk, egyebet mit csinátunk vóna? A négy szegibe, a sorkát a szobának áldd meg.

(Még miket csinálnak ezek a szépasszonyok, mit mondanak az öregek?) Hát ennyit tudok, most nincs, most nincs az a beszéd..."

III. "Megmutatom, hogy én mit háltam a régi öregektől!"

(B.E.)

A népi orvoslási adatok sorba-rendbe szedése igen nehéz, mindmáig megoldatlan feladat. Az eddigi megoldási kísérletek mindegyike ellen számos – jogos – kifogás emelhető. Az abc rend szerinti fölsorolás túl mechanikus, az összefüggésekre nem hívja föl a figyelmet, olykor a címszó megválasztása is csak önkényesen lehetséges és ismétlésektől sem lehet ment. Az orvostudomány egyes szakágai szerinti csoportosítás (belgyógyászat, sebészet, szülészet, gégszét, stb.) valamivel jobb, de egyrészt óhatat-

lanul egy másik vonatkoztatási rendszer ráerőszakolása: Prokrusztesz ágy (mintha növényeket próbálnánk bogárhatároló segítségével rendszerezni...), másrészt sokszor nehézségeink vannak a népi kórformák megbízható azonosításával s így ezek kimaradnak, félreszorulnak, vagy valahová beszuszakolják (pl. szemverés, ijedés, rontás). Az ismétlések – fedések – így sem kerülhetők el. Ugyanez mondható el akkor is, ha a használt orvosságok felől közelítve a gyógyszerhatástani csoportok (idegrendszerre ható, vérképző rendszerre ható, görcsoldó, mozgásszervi betegségekre ható, stb. orvosságok) segítségével rendszerezünk. A racionális-empirikus és mágikus- "babonás" gyógymódok szétválasztását már sokan – joggal! – kifogásolták. Ez a túlságosan elméleti, erőszakolt rendszerezés idegen a népi orvoslás szellemétől, hiszen a kettő sokszor kibogozhatatlanul összefonódik és ki az, aki egy-egy adott esetben felelősséggel tudja mondani, mi a racionális és hol kellene finom – sokszor imponderabilis! – egyéni és társaslélektani hatásokat (is) figyelembe vennünk. Ha pedig kóroktan (aetiologia), kórfölismerés (diagnosztika) és gyógyítás (therapia) hármas beosztásával élünk: összetartozó, összefüggő adatokat darabolunk szükségtelenül értelmetlen töredékekké.

Mindez nem csoda: a népi orvoslás a mindennapi élet, hitvilág, magatartás-szokásrend része, azokkal összefüggő hálózatot (contextust) alkot, abból – didaktikai vagy tudományos-leíró céllal – kiemelni nem lehet, csak kiszakítani: a szálak elszakadásával, összegubancolódásával, s így a szokás, szöveg értelmetlenné válásával.

Ez az eljárás valahol embertelen is, mert idegen, más mércék alatt öntudatlanul elmarasztal ("elmaradt," "babonás" stb.) s nem veszi észre az orvos-patika-bába nélküli maradt, vagy csak anyagi lehetőségek híján magára utalt emberek tiszteletreméltó, szívszorító küszködését egészségükért, életükért.

A népi orvoslás kórszármarasztana alapján, szemléletében különbözik a hivatalos orvostudományétól (itt utalunk a "természetfölötti" betegségokozókra: szépasszonyok, csoma, stb. és betegségekokra: megigézés, veszett kutya lehellete, rossz szél, stb. is). Bajmegállapításában (diagnosztika) a négy fő klasszikus módszer: a megtekintés, tapintás, hallgatódzás, kopogtatás közül jobbra csak az első kettőt alkalmazza, laboratóriumi és eszközös vizsgálatokat meg éppen nem. Nincs hát semmi csodálnivaló azon, hogy a népi orvoslás egyik leggazdagabb fejezete a bőr-, és bőralatti szervek-szövetek, valamint a mozgásszervek látható-tapintható betegségeié, s hogy a belső betegségek egy-egy jellegzetes tünetük köré csoportosulnak, vagy arra redukálódnak (pl. sárgáság, nyilallás, fulladás). Vagyis a látható-tapintható jelek és tünetek szerint "osztályoz".

A bőr betegségein – természetesen – nem csak a szorosan vett bőrgyógyászati kórformák értendők, gondoljunk csak arra, hogy számos belső betegségnek jellegzetes bőrtünete van (anyagcsere-, fertőző-, vérképzőszervi-, vérkeringési, stb. betegségek), s a bőrt érik először a külvilágból eredő fizikai és biológiai eredetű károsító hatások is (sebesülések, harapás, csípés, élősködők, baktériumok, gombák, paraziták).

Beosztásom ezt a – szintén nem tökéletes és sok szempontból vitatható – de az anyag átnézésakor szinte önként adódó rendszert igyekszik követni:

- a.) külső (látható-tapintható) betegségek, ide értve a szemek, (külső)fül, fogak betegségeit is,
- b.) belső betegségek: ezektől külön vettem eltérő jellegük és korcsoportjuk miatt a
- c.) gyermekek betegségeit, elkülönítettem
- d.) az állatok betegségeit is, hangsúlyozva, hogy a szemlélet és gyógymódok többnyire azonos jellegűek.

e.) Végül jeleztem az élet fordulópontjaihoz (terhesség-szülés-gyermekágy), valamilyen napszakhoz, illetve az év (jeles) napjához kötődő megelőző-gyógyító hagyományokat is.

Elképzelhető, hogy az egyes csoportok közötti arányok módszertani hiba (rossz kérdésfeltevés) miatt torzok, de számításba kell venni egyes gyógyítók egyéniségéből, rákészségéből, tanultságából eredő különbségeket is (pl. egy kenőasszony nyilván elsősorban a mozgásszervi betegségekről beszél, mert azokat kezeli és ismeri legjobban).

Az eligazodást mutatóval könnyítettem meg.

Az alábbi gyógymódokat mind Nagy Pálné, Balog Emerenciától (B.E.) hallottam, külön csak akkor jeleztem, ha mások is részt vettek a beszélgetésben.

A/1. KÜLSŐ BETEGSÉGEK (bőrbetegségek, sebek)

Éjjeli csattanás.

"Az nem *fenekes kelés*, csak olyan *szikraszökés*. Evvel kovácshoz mentek, a kovács csinálta avval a ...de én nem tróbáltam, hallottam mástól es.

(Milyen az éjjeli csattanás?) Pici, sok, hegye feljő fejréként, mint a gyufának a bagja. (Apró pörsögés.) A fejit, ha leütik, lesz belőle *fenekes kelés*. Annak nagyobb pókálás kell, arra tesznek hagymát. Arra kell ügyelni, hogy jöjjön ki a gyükere, mert ha a gyükere ki nem jó, ered még tovább."

Szikraszökés, éjjeli csattanás

"Magátul (lett). (Hol szokott lenni?) Hát történik, hogy kezin, vaj nyakán, akkor a csuf (a) nyakán. Az uramnak olyan vót egy egészen így ni, a nyakacsigáján. Tuggya, hogy a doktor négybe vágta, így ni. Aj, be sokáig kínlódott vele, hát. (Valószínűleg carbunculus.) Aztán akin nem akkora, arra sütnék hagymát, rántnak, még...verescéklát (is) s aval békötik s akkor elmulik. A céklát nyersen megreszelik, a hagymát azt megsütik, a tüzelő előtt: arább löki a tüzet a füttőbe, a hagymát egészibe bétészi, csendes tűzvel megsüti."

Pokolszökés

(Mivel kötözték?) "Evvel a főtelen máléval. Kukoricadara, jó forró vízbe. Megforrózni, akkor egy ronggyal rēatenni, akkor úgy felkötni avval, hát. Avval kötöztük. Ki mivel tudta. Hogy nem szégyen a betegség...így vót."

Gusa (Daganat a nyakon)

"Akkora gusák lettek, elövettem azt a kést, ami nem jár, megvagdaltam. Főztek olyan főtelen puliszkát, reakötték, a gusára."

"Megmutatom, hogy én mit haltam a régi öregektől, hogy aki meg meri fogni, megsimogatni szájacskáját, torkacskáját úgy ahogy milyen hosszú az a gyékecske, s még azt a ződ *szemgyer(gy)békacskát*. * (Milyen békacskát?) Szemgyerbéka.

(Az milyen?) Ekkora ne, mint a hüvelykem, a béka. S osztán ződ, olyan – mondjuk – mint a hagymaszár. Én nem félttem tőle, megfogtam. Aztán elmentem egy gusát meg-

* Kóczian G. és mt. gyimesvölgyi gyűjtésében "Szentgyörgybéka" = sárgahasú unka, Bombina variegata, ott ló szemfájására használják.

kerekíteni, vaj egy *torokfájást*, vaj mit, hát akkor aszonták, hogy használt (T.i. az öregek azt mondták, hogy aki azt megfogja, annak hasznos lesz a keze.)

Gusa, amhá csúf... (Hol szokott lenni?) A nyakán, file tövin, az ajka alatt, annak úgy mongyák: gusa. De ma már mén, ma mennek a doktorhoz, a doktor ad inekciót, valami táblétákat s kész. Jaj, Bukovinába olyan es vót, hogy csufé tette az embert, Kifokadott és hamar nem gyógyult meg s a´ levedzett s akkor csufé tette. Gyógyították, amivel kapták, mivel tutták, aval. *Ējőve* (= mikor eljött), gyógyították, hagymával. A hagymát megreszelte, a fejer hagymát, fehér kutyaszarval – megkövetem magát becsületvel – aztat össze-vissza csinyálták és avval béköttek. De úgy sírt a beteg, hogy nem kell az a bűdös. A vörös céklát, azt a zsidós céklát, azt es megreszelték, avval es béköttek. Elyenek vótak, s hasznát. Kinek igen, s másnak nem."

Kucsma, filikemnes l. 108. old.

Nagymaringy

(Hol?) "A file tövin, erről a torkán. Ha olyan vót, megkerítették, megnyomogatták, hanem béköttek valamivel (mivel kerítették?). Kővel: amelyent felvett, s aztán visszatette helyire (ugyanúgy). Így olvasva kell, tuggya, olyan imádságot. (Mit?) Nem mondom el (1972.!!) Ugy mondták, mind a Szent Antal imádságát:

Hegyek nőttek, kövek nőttek

Krisztus Urunk kénszenvedése után

Mindenek megtértek

Térj meg tés es, te nagy fájdalom.

Kérlek Krisztusnak keserves kénszenvedésire.

Csak ezen imádság vót. (Hányszor kellett elmondani?) Hát el kellett háromszor, megtért. Félre (?) simogattam. (Miközben nyomogatta, akkor mondta, nem lehetett zavarni, ha imádkozott.)

A nyúlhájat mire es használták? Az es csak *kelésre*. Nagymaringyra, mire tették a nyúlhájat. Az es olyan, mint a kelés, csak az a nagymaringy későre fokad ki, az a nagymaringy örökké olyan helyet keres: vaj füle tövire, vaj hunya alá, vaj – megkövetem – az ágyékába, olyan helyet keres az a nagymaringy, aztán eztet szoktak rea tenni. (Vadnyúlnak a háját, vagy házinyúlét?) Házinyúlé s az, hát mindegy. Évegbe ha beléteszi az ember, az eláll. Kiolvasztják (úgy, mint a zsírt.) Reateszik egy papírra s akkor reaboritsák arra´ a helyre, de aztat es mikor? Mikor megérik az a seb. Há. Mer az a seb, az a nagymaringy sokáig érik, a´ hat hétig érik, az a nagymaringy. Jaj az csúf, az Isten őrezzen meg attól a nagymaringytól. Az a nagymaringy csúf. (Nagyon fáj?) Hát hogyne, hogyne. (Mitől lehet kapni?) Hát én nem tudom mitől, adja a jó Isten asztat, az a´ nagy csomó volt...

Osztán most hallottam, hogy vót a X. leánykának, de doktorhoz hordozta s én mondtam, nagymaringy s akkor elvitte a doktorhoz s a doktor adott inekciókat. S avval emulott, aztán nem ért meg, de azért vaj három hétig csak es kénlódott a leánkával, hát."

Lettek azok a nagymaringyok, filikre,

torkikra, aztán megnyomogattam.

Kővel.

A követ felvettem szépen a hejjirül, a hejjit megnesztem. S akkor elvittem a beteghez,

...lettek azok a nagy maringyok! filikre!

torkikra! asztán megnyomogattam!

(Mivel nyomogatta meg?) Kővel! a követ!

felvettem szépen a hejjirül! a hejjit

mégnesztem! es akkor! elvittem a beteghez!

keresztet vettem a fejire.
(Ott ahol volt a nagymaringy?) Igen. A fejire,
a betegnek s akkor montam, elimádkoztam ezt,
amit mondtam:

Tízből elveszünk egyet, marad kilenc,
kilencből elveszünk egyet, marad nyólc,
nyólcból elveszünk egyet, marad hét,
hétből elveszünk egyet, marad hat,
hatból elveszünk egyet, marad öt,
ötből elveszünk egyet, marad négy,
négyből elveszünk egyet marad három,
háromból egyet, marad kettő,
kettőből egyet, akkor marad egy,
egyből elveszünk egyet, marad semmi.
Te es maradj semmi, te nagy eredet,
kérek Krisztus keserves kínszenvedésire,
maradj te es semminek.

(Utána?) Mit? Keresztet vettem rea, úgy ám.
(Ezt hányszor kellett elmondani)
Hát történt úgy, hogy reggel es, este es.
(Addig mondták minden nap, amíg el nem múlt.)
Igen, megnyomogatták aztán a követ felvette
s úgy, ahogy volt a fenéke, visszatette úgy
arra a helyre ahol vót.
Azt sokat gyógyítottam én es meg aval. Igen
szépen. Hát. Jöttek es oda, hezzám.
(Honnan tudták, hogy csinálja?) Hát elmegeyen a
hír. Egyiknek csinyája, meggyógyult.
- Mivel gyógyult meg?
- Evel.
Akkor ment a szó, a hír. Igy eljöttek.
(Más nem tudta ezt a községben?)
De még, tudták. Jaj, a zöregék tutták.

kérésztét vettem a fejire!
(Ott, ahol volt az a nagy maringy?) Igen a
főjire a betegnek! es akkor mondtam! el-
imádkosztam! észit amit mondtam!!

tízből élvészünk egyet! marad kilenc!
kilencből élvészünk egyet! marad nyólc!
nyólcból élvészünk egyet! marad hét!
hétből élvészünk egyet! marad hat!
hatból élvészünk egyet! marad öt!
ötből élvészünk egyet! marad négy!
négyből élvészünk egyet! marad három!
háromból égyet! marad kettő!
kettőből égyet! akkor marad égy!
égyből élvészünk égyerent! marad sémmi!
Te es maraggy sémmi! te nagy eredet!
kérek Krisztus! keserves kínszenvedésire!
maraggy! te es sémminek!!

Igy! (És utána mit csinált még vele?) mit?!
kérésztét vettem reá! ugyám!
(Ezt hányszor kellett elmondani?)
hát! történt úgy! hogy reggel es! este es!
(Ezt addig mondták minden nap, amíg
elmúlt?) igen! megnyomogatták! asztán
aszt a köet félvette! s úgy ahogy volt a
fenéke! úgy visszatette!
(Ugyanúgy?) úgy!
(Arra a helyre, ahova...)
arra helyre! ahol vót! oszt sokat gyógyí-
tottam én es meg aval! igen szépen!
hát! jöttek es oda! hezzám!
(És honnan tudták, hogy maga ezt
csinálja?) hát! elmenyen a hír! égyiknek
megcsinyájja! még´ gyógyult! mivel
gyógyult még? evel! akkor! mént a szó!
a hír! így eljöttek! (És más nem is tudta ezt
a környékben, csak maga?) de még! tutták!
jaj! a zöregék tutták!!

(1973)

Kelés

Tengerihagyma levelét tették a kelésre, apróra vágva, nyújtófa végivel összetörték, hozzá olyan szappant, amit még nem használtak, méhviaszt – "esszerántani egy lábásba, esztet a kelésre rátenni. Háromszor rátették, olyan vót a keze, mint a gyócs."

(A kelést borbély is gyógyította, méhviaszt, tojásfehérjét, szappant, hagymát, "esszerántott", háromszor-négyszer megkente vele.)

"Utilaput megmosni, melegvizbe tenni, megfonnyad, s akkor a kelésre rea-borítani. (Szappant nem szoktak rá tenni?) Nem. Ekkora levele, ne, vékony száracskája, mikor leszakasszuk a száráról, hát a cernák jönnek ki...(Milyen virágja van?) Azt nem tudom."

"Ha nagy, a hagymát vágja el szeletbe, törje el, borítsa rea. Egészbe megsütöttük a parázsba, tettünk bele egy csepp cukrot, reaborítottuk."

(Milyen *kerti virágok* voltak otthon?) Volt őszirózsa, basarózsa, csipkerózsa, fejér tulipánt, gyászirózsa, sárga tulipánt, borsó vilója, az a borsó vilóját lehet meg es ismer-né maga: ejen hosszú szára van, rajta 3-4, olyan mind a borsó, mind a bab. Nagyon jó szagja van. Rózsa, basarózsa. (Ezek közül melyiket használták orvosságnak?) A fejér tulipántnak a virágját. Leszedték s belétték egy évegbe, tötöttek rea pálinkát, s az ott elázott benne sokat: *szemre* jó volt. S a levele, hát tettek *kelésre* es asztat úgy zóden. Csipkerózsát háltam, hogy leszedték a zsidók, megfőzték, még szappant csináltak belőle. Csipkerózsának a virágjából, az a jószagú (szagos szappant csináltak belőle).

Azelőtt, azelőtt nem is vitték annyira orvoshoz. Nekem, mikor itt ez kirepedt, folyt a genny és nem vittek orvoshoz. Vót olyan hegy nálunk és nem tudom..úgy monták föld(i) zsír. Ilyen gumók vótak, s akkor kiasították s a bele szép fehér vót, mint a gyócs. A földbe vót, ilyen hegybe. Nem gomba vót, aszonták neki földzsír: vót ilyen hegy, oszt abba lehetett kapni, olyan vót, mint a pókháló, amikor köti (a pók) Itt nincs. *Kelés* vót, *kelés* hát. És csúf helyen vót úgy mondva, nem lehetett úgy bánni vele, ahogy kellett volna, mert a szája járt, s....Evvel gyógyítottunk, aszonták földzsír. Fehér tulipánt raknak. Azt es raggatták fel."

Látható, hogy a gusa, gilka, kelés, nagymaringy, kucsma, szikraszökés, pokol-szökés, éjjeli csattanás fogalma és gyógymódja részben azonosak.

Szent Antal tüze

"Émondom, de lehet, nem tudom egészen...Ennek előtte nem vót annyi doktor. Ugy mondjuk: a régi öregek s osztán mű es utánuk ē lettünk. Megdagadott a lába, vaj feje fájt, vaj mi, hát nem futtunk doktorhoz, hanem mondjuk: a Szent Antal tüze. S használt soknak ez az imádság. Keresztet vetett a fejire szépen:

*Atyának, Fiúnak, Szentlélek
Istennek nevében, ammen.*

*Hoa mész szent Antal,
tüzes orbáncidval,
fene farkasidval?
- Menyek, menyek,
- ennek a betegnek vaj leánynak-
bészállok szüvibe,
gyenge testit észaggatom,
piros vérit min' megiszom!
- Tér' meg szent Antal!
Kérlek Krisztusnak
keserves kénszenvedésire
az öt mélységes sebeire.
Szájj bé az oroszlán lányoknak szivibe,
gyenge testit szaggasd össze,
piros vérit ott azoknak idd meg.
Utána keresztet vetek, ennyi
vót ez a Szent Antalhoz való.*

*hoa mész szent Antal!
tüzes orbáncidval!
fene farkasidval!
- menyék! menyék
ennek a ! betegnek va leánnak
bészállok szüvibe!
gyenge testit észaggatom!
piros vérit min' megiszom!!
- tér' meg szent Antal!
Kérlek Krisztusnak
keserves kénszenvedésire
az öt mélységes sebeire!
szájj bé az oroszlán lányoknak szivibe!
gyenge testit szaggazsd össze!
piros vérit ott azoknak idd meg (...)
Utána keresztet vetek, ennyi vót ez a
Szent Antalhoz való.*

1967.II.7.

(Kitől tanulta?)

Az öregebb asszonyoktól. Ki tudós, ki nem, aki odafigyelt, az szerette megtanulni. Az olyan betegség, hogy ez a szent Antal betegsége megdagasztotta szemit, vaj fülit, vaj mit, hát akkor így mondták, hogy a szent Antal tüze. S akkor csak folyamodtunk ahhoz, aki tudta ezt az imádságot, akkor ezt az imádságot elmondta, a viaszgyertyával megfüstölte, akkor elmondtuk a Miatyánkot, Üdvezletet, Hiszekegyet, vaj ki, hogy akart.

(Viaszgyertyát honnan vették?)

A viaszból csináltunk mű akkor akkora tőkéket ne. A tűznél esszevagdaltuk szépen egy kendőre, s azt az megolvadott, akkor úgy meggyurtuk, mint a rozstészát. S akkor aki, tudja, jó ügyes volt, jó dereka, a restát megfogta s arra a cérnát reakötöttük, de ugy hogy az a resta teli lett avval a gyertyával, akkora hosszú darabok, mint ide a ház szege, vagy még több es. S azt a gyertyát, mikor megsűrítettük, Gyertyaszentelő előtt való este szoktuk mű esztet csinítani ezt a gyertyát s akkor odamentünk a tűzhöz, s a restát forgattuk, s az megolvadott, mondjuk egy ilyen gombolyék fából vágta az az illető, azt megtakarítottuk szépen, fehér gyócsba belétakartuk, rea szép virágosan rózsákat s az ott rajta megfagyott. Osztán ott ülhetett, ameddig szükség volt, s örökké vágunk belőle, mikor mennyi kellett, erre szent Antal tüzére. Vágtunk hármat, így keresztbe tettük s egyet a közre. Avval imádkoztunk. A gyertyát meggyújtották. A fejire ráterítettünk egy kendőt, a beteg ült, az illető, aki imádkozott, a csak a gyertyát hordozta a feje felett, (balról jobbra körül), mikor elvégezte az imádságot, akkor azt a gyertyát lefűtta, s akkor azt a füstöt bécsapta oda a kendő alá, ahol volt a feje.

(Ugyanezt a gyertyát használták vihar idején is?)

Ezt a szentelt gyertyát mű használtuk arra es, amikor jött az a nagy üdő, akkor es használtuk. Meggyújtottuk s letettük egy asztal szegire, vaj hova s akkor ugy használtuk. Így es a gyertyát, s úgy es.

Még mikor a *tehen* – megkövetem – megellett, nagy *tályogja* volt, aztat es füstöltük meg. A gyertyát meggyújtottuk, s megfuttuk s az a füstje...

(A tehenet nem terítették le semmivel.)

A szentelt pimpót es – itten ugy mondják pimpó (=barka) – avval es kell füstölni a tehent, mikor nagy *tályogval* bornyudzik, és fájtassa tőgyit a tehen. Avval es. (Embert avval nem füstölnek?)

Csak abból szoktunk tenni a tüzre, mikor olyan nagy villámlás, csattogás...akkor a füstje – így tartották a régi öregek Isten után – hogy távoztassa azt a nagy fellőt (a füstje).

Vótak öregek s tudtak. A szent Antal tüze olyan volt, hogy az, ha belékövetkezett az embërbe, vaj kihánta, seb lett, vaj kicsattogott, piros volt, kezín, lábán, fejín volt. Arra is olvastuk, hová méssz Szent Antal, stb . A füstölést háromszor es csinátuk, örültünk, ha a kezünk után meggyógyult a beteg. Ezt öregebb asszonyoktól tanultam.

(Mitől lehet kapni?) Hidegtől es." (1967)

"Az a Szent Antal imádsága. Olyan dagadás...."

*Hova méssz Szent Antal
Tüzes orbáncodval
Fene farkasoddal*

*Menyek s menyek
 Ennek a betegnek bészállok szüvibe
 Gyenge testit ésszeszagatom
 Piros vérit megiszom
 Tér' meg Szent Antal
 Kérlek Krisztus keserves kinszenvedésire
 Szállj be az oroslán leányok szüvibe
 Gyenge testit szaggasd össze
 Piros vérit ott azoknak idd meg." (1972)*

Az a másik, a a zolvasás, szenteltgyertyával.
 A szentelt gyertyát így háromba esszetették:
 egy a közép, kettő így, meggyútogatták. Akkor
 annak a betegnek - úgy monták, hogy
 Szent Antal tüze, annak a fájdalomnak -
 s akkor keresztet vetett, imádkozott: Miatyánk,
 Üdvezlet, elajálta Szűzanyának. Akkor
 keresztet vettek, mennyomogatta s' écsapta.
 (... Keresztet vet rá a lábára?) Ide a
 cipőmre keresztet vettem: Atyának, Fiúnak,
 Szentlélek Istennek nevében, ammen.
 De ez két részből á(11):

Eccer keresztet vetett, akkor:

Hova mész szent Antal?
 Menyek, menyek
 ennek a betegnek
 bészállok gyomrába,
 gyenge testit eszagatom,
 piros vérit megiszom.
 Tér meg te Szent Antal,
 kérlek Krisztus
 keserves kinszenvedésire
 a zöt mélységes sebeire,
 szájj be a zoroszlán leányok szivibe
 gyenge testit szaggasd össze,
 piros vérit ott azoknak idd meg.

Ez egy vers. Akkor a másik:

Mikor Krisztus urunk a földön járt
 hegyek nőttek, a kövek tőtek,
 Krisztus mennybe-menetele után
 mindenek megtértek.
 Tér' meg tés es szent Antal
 kérlek Krisztus keserves szenvedéséért
 a zöt mélységes sebeiért,
 e mái dicsőséges szent áldásért
 Szájj be a zoroszlán leányok szüvibe,
 gyöngö testit szaggasd össze,
 piros vérit ott azoknak idd meg.

Az a másik a ! a zolvasás! szentélt
 gyertyával! a szentélt gyertyát így háromba
 esszetették! égy a közép kettő így!
 meggyútogatták! akkor! annak a betegnek
 úgy monták hogy ! szent Antal tüze! annak
 a fájdalomnak! s akkor! keresztét vetett !
 imádkozott! Miatyánk! Üdvezlet! elajálta!
 Szűzanyának! akkor keresztét vettek!
 mennyomogatta s ! écsapta (... Keresztet
 vet rá, a lábára?) ide a cipőmre! keresztét
 vettem! Atyának! Fiúnak! Szentlélek Istennek
 nevében! ámmen!! de két részből át!

eccer! keresztét vetett! akkor!

hova mész szent Antal!
 mēnyek! mēnyek!
 ennek a betegnek
 bészállok gyomrába!
 gyenge testit észagatom!
 piros vérit mégiszom!
 tér meg tē szent Antal!
 kérlek Krisztus!
 keserves kinszenvedésire!
 a zöt mélységes sebeire!
 szájj be a zoroszlánleányok szivibe!
 gyenge testit szaggazsd össze!
 piros vérit ott azoknak idd meg!

ez egy vers! akkor a másik!

mikor Krisztus urunk a földön járt!
 hegyek nőttek! a kövek tőtek!
 Krisztus mennybe menetele után!
 mindēnek megtértek!
 tér mēg tés es! szent Antal!
 kérlek Krisztus! keserves! szenvedéséért!
 a zöt mélységes sebeiért!
 a mái dicsőséges szent áldásért!
 szájj be a zoroszlánleányok szivibe!
 gyenge testit szaggazsd össze!
 piros vérit ott azoknak idd meg!!

Ez a második vers. (Utána?) Hát Miatyánk s Üdvezlet. Akkor felajánlom ezt a keves imádságot szent Antal tiszteletire:

ez a második vers!
(Utána mit tetszik még csinálni vele?)
hát Miatyánk s üdvezlet! akkor felajánlom ezt! a keves imádságot!
szent Antal tiszteletire!

Szent Antal, esedezz a Krisztus előtt,
hogy könnyebbítse azt a fájdalmat
annak a betegnek.

szent Antal! esedezz a Krisztus előtt!
hogy könnyebbicse aszt a fájdalmat!
annak a betegnek!!

Igy, ezt imádkoztuk utána, hát.

így! észt imátkosztuk utána! hát!

(1973)

Var

"Nem úgy mondtuk, rü, hanem var... ..orvosság: varzsír. Mi úgy mondtuk: var. De a Krisztus örözzön meg attól. Jajajaj, melyen betegség.

(Azt ember is elkapja?) Jaj, hogyne kapná, de nehéz kitakarodni tőle.

(És az hol szokott lenni az embernek?) E Vilmus, a mejink né, beteg volt. Hol? Egész testin. Mind a tapaszt, úgy béfojja. Zsuzsi oan leányka vót ne, 12 esziendős. Hát hol, hol nem, Zsuzsi megkapta a vart. Vilmus nagyobb vót, egy házba laktunk, de a fene tudta, hogy elragadva a Zsuzsin mi van, Vilmusra elragatt. Aj, Vilmus: meg akarta ütni Zsuzsit. Menj el az életből aszongya, mert te tettél kódussá. Menj el. Feredőt főztem. (Miből?) Csutika hamuból. (Kukoricacsutka hamujából.) *De igazat beszélek ám, magamon történt.*

Tettem belé meszet, ezt a meszelní való meszet (oltott meszet?) Ótott meszet, tuggya, s ez olyan fejr lett, mint a tejes víz. Hogy erős vót a hamujaes, erős vót a csutika hamum, még a meszet es belé tettem, a gyereket be lültettem. (Nem sivalkodott?) Hogy megette a testit s hogy leete a testit. (Vilmos:) – Hallja, s mit csinyát kend s nekem? – Mit csinyátam? Mit? S Zsuzsit megölöm, s annyi, menjen el az életből, ne es lássam!

Aztán addig s addig, hogy ahol megette nagyon, hát ott seb lett rea, úgy mint mikor levájják a testet: seb lett. Aztán addig evvel es kenegettem gyenge zsírocskával s más es, aztán megjött, de bizony kénlódtam vele egy télen. Mondjuk egy karácsontól egy...még tovább, sokat kénlódtam vele. Mongya Zsuzsi: eleget törődöm én veled, én nem lovasztottam el (?) mé tettél hezzám, asz-mondja...az oan ostrom leánka vót."

"A var az csúf vót, viszketett.

Disznósírba tesznek kékkövet, tesznek kicsi meszet, bűdöskövet. Éssze-vissza darálják, akkor ésszekeverik, megérelük, úgy. Hát. Olyan bűdös ez a varzsír, olyan nagy szagja van. Kicsit megérelük akkor osztán azt a testyit megkenik jól, úgy, hogy táncol a beteg, úgy csípi. Hát. Osztán ával lemenyen: egy feredő után – a zanyja csinál egy feredőt – s akkor lemegy.

(Csak kisgyerekeknek szokott lenni?) Kisgyerekeknél, még a nagyoknak es. Testyin, akárhol. Most a patikában es árulnak."

Himlő

"Csak jött, fejín vót, vót olyan ragadályos: egyik a máshoz nem eresztették el a gyereket. Vót hólyagos hümlő: az gyéreb volt a testen, a másikat úgy mondták...csak hümlő s annyi, de ennek a *hólyagos hümlő*nek neve vót.

(Mit csináltak vele?) Nem vót mit csinyáni, aztat nem lehetett kenni: mert seb lesz belőle. Viszketett s akkor levájuk s akkor seb lett belőle. Akkor kapta meg, mikor

gyerek vót: szemibe szökött belé. Még jó, hogy mind a kettőbe bele nem (szökött?). (Akkor ment tönkre az egyik szeme; uráról beszél.)

(Nem engedték ki) csak melegbe. Minél melegebb, akkor is. Azt mondták, hamarabb visszamegy: az a.....Aztán adtak neki pálinkát (gyereknek), úgy bétakarták a.....val, hogy nyuvadott meg, mégse engedték ki. Azt állapították, hogy ha pálinkát iszik, hamarabb átmegy azon a betegségen. Kihajtja a pálinka hamarabb s átmegy a betegség rajta. (Tiszta krumpli-, árpapálinka. Nem kenték vele, mással sem)" (B.E., N.V.)

Övsömöreg

"Hát én nem tudom az es miből következik? Az es feljő ugy a bőr tetejire kereken, a széle piros, a közepe olyan fehér szín s viszket, az övsömöreg. Aztán kentük tintával. Akkor kentük ablakizzadsággal: mikor reggel felkötünk, azt az izzadságot lehajtottuk, avval megkentük. Mindennel az ember, mikor sebje van: ennen-onnan s a másik...Ugy örökké tusakodtunk. Mejen, kinek gyereke van, sokfélét kellett pacilni, sokat paciltunk."

Kutyatej

Mire használták? Az *övsömöregre*. Az övsömöreg – hát olyan, mikor kijő a bőrön es, akkor leszakasszák azt a virágot s avval megkenik avval a tejjel. Hát. (S az viszket?) Viszket hát."

Fagyás

"Fokhagymát törtek, s epével, disznypével megkenték s fokhagymával megtörülték. A birka-fagyú? – avval béköttni kellett. Reacsepegtette s békötte. Káposztalevelet rá a birka-fagyúra s akkor bétakarta s akkor ugy volt egy éccaka, akkor másnap reggelre megpirult. (Nem savanyú, zöldkáposztalevél!). Megtörtem a két fej fokhagymát s a z egyik felit ideborítottam s a másikat ide s így becsavartam. Apósom meglátta, hogy én a szint nagyon váltottam az ágyba. Azt mondja:

- Apolló, mi van veled? Mikor apósom odajött s lehúzta a lábamról a rongyot, akkor ekkora vízhólyagok lettek né a lábamon: a fokhagyma úgy felhólyagoztatta. A fokhagymának nagy ereje van, mondta, hogy jó sóson törjem meg, jó sok sóval. Utána meggyógyult, nem is lett soha olyan csomós." (B.E.,N.V.,N.A.)

"A fagyás ellen a fokhagyma a legjobb (apróra vágni, ráköttni, illetve bedörzsölni).

Hidegvízvel pókálni, vagy disznó epéjével megkenni. (Az epét olyan edényben tartják, amit nem használnak másra, disznóöléskor ki kell "fokasztani.") Avval megkenik, akinek megfagy a lába, és bepókálja valami ronggyal. Vagy: az epét meghagyta, (a hólyagban), békötte cérnával, felakasztotta, ha köllött, kivette."

Fagyás, vaktetű

"Be volt kötve birka-fagyúval – meggyógyult. Viszketett – úgy mondták: vaktetű (= fagyás),. Megdürüszöltem fokhagymával hát. Meghántotta a fokhagymát, levágta a tetejét, megdürüszölte. (Büdös volt nagyon) hát hogyne, szagos vót a fokhagyma." (B.E., A.A.)

Fagyás, égés

"Tejfölvel, aludttejjel kenték: az kiveszi a tüzit."

Égett seb

"Tejfelet es tettek rea, az a tüzit kivette. Vizbe veretlen vajjal kenték, orrát rea fujták, faolajjal, rendes olajjal kenték. Ez az égés seb naddolog, olyan, mint a kutya-harapás. Amíg a gunyát letépte róla, elégett, felhólyagzott."

Szemőcs

"Na es evvel is megkenték. (Evvel a kutyatejjel?) Kutyatejjel es elmúlt. De vót olyan, akinek azt monták, anya ez a szemőcs es telfolyta a kezit. Az anya még *sertésszemőcs* es epusztult.

Es másszor még asztat es csinyátak, hogy azt a vadalmát 2 felé vágták, s avval megdűröszték s akkor a folyasóba belétemették, ahol csepegett le a víz, a folyasóba, oda belétemették azt az almát. (Mondtak valamit?)

S maradj itt

S muljon el ez a sebem es." (1967.I.20.)

Tyúkszem

"Akadott: ne féjjen: annyira piszkálta, s annyira vájkálta, hogy...amig ki nem égette. (Mivel?)

Százszor kivájtam imár vaj, s anyyi van, hogy ne lássam, ne, ne. Kővel, s Isten tudja, mivel piszkálta, választóvízvel, mindennel. Az csúf az a tyúkszem. (S az mitül lesz?) Én nem tudom mitül, nekem még az ujjamon most es van." (1967.II.7.)

Tyukszemszemőcs

"Jaj az csúf, a tyukszem, nekem ezen az ujjamon akkora vót, hogy gyűszűt nem tuttam belétenni. Mikor mostam, örök addig piszkátam, addig piszkátam, kivájtam a gyűkerit, mert abba serte van, a sertés szemőcsbe. S avval kijött, meggyógyult, magától. Addig kapartam." (1973.)

Anyajegy

"Azt mondták, az anyától kapta. Anyajegy. (S azt mitül kapta?) Hát az anya úgy szülte, s úgy vót, s avval anyyi. Az anyja, rettenetes szeplős, olyan, hogy nagy vastag szeplő van a képin. Vagyon egy kisleánya, úgy tetszik, hogy most hetedik osztályos, csak olyan, mint az anyjának a képe. Mennyi orvoshoz jártak, doktorozták, minden, semmit se kaptak hasznára, hogy meggyógyítsa. Azt nem lehet meggyógyítani, se az imák....annak úgy mondták, anyajegy."

Szeplő

"Hát csinyáltak úgy es, hogy a kancát megfejték s avval a kancatejjel megmosdott. Hát. Egyebet nem tudok. Avval megmosdott. De, hogy elmult-e, nem-e? Vót olyan es, ládd-e, hogy e se múlt, csak úgy megmaradott a képin."

Fejtetű

"De osztán jó még, tudja, ettől a fejtetűtől a dohán. (Leveles) dohánt megfőzni, jól s akkor avval a lével megmosni a fejet. Ugy elmén, hogy többet sose lesz tetves. Tuggya-e, igazán mondom, Bukuvinában sok tetű volt. Az uram egyszer...elment fájér az erdőre. S ott nekünk vótak komáink, románok. Haza jött...ráguzsajolt a kezemre: – Tele a kondér s vidd be. Egészen feresszél meg, mert esznek meg a tetűk. Még bé se

jött a házba, levetkeztettem, aztán úgy mentődtem meg avval a dohányval. Az nagyon jó, a dohány levele. Megfőzni, megszűrni, s avval megkenni. De most nincsen, most nincs tetű."

"Ha megfésülködött, avval a kézzel ne nyúljon az orrához, mert *kisebedzik*. Ugy mondtuk mi, a tetves kézzel. Hát nem vót tetves a fejünk, de csakes megvájjuk a fejünket, s akkor ne nyújj az orrodhoz, aztat mondtuk leánkának, gyéreknek: Ne nyújj az órodhoz!"

Vágott seb

"Nagy vágásokra punkhálót, tiszta égetett disznózsírral összegeyúrták, rátették".

"Kerék alá került a keze, körme lemaradt. Egérfarkú füet kellett szedni, összetörni, rátenni."

Fáklya

"Örökös seb az. Attól az Isten őrözzön meg, kinek hol kiüt, kinek itt, s kinek ott. Valamikor azt mondták, hogy rák – a rák is...Az a fáklya is olyan, hogy seb van, egy kicsit beszárad s kiújul megint, s úgy levedzik is...Hasonlították az ekcémához – csak az ekcéma van, akinek száraz, van akinek leves. X.Y-nak, egy nagylegény fiának s annak a képit úgy befolyta, hogy semmiképpen nem tudták meggyógyítani – itt hótt meg, Magyarországon. A képin egészen.

Esment a mi szomszédunk, egy öregember, úgy hitták János(?) Marci. Annak a zórába szökött a fáklya – öregesgíre. Fiatal korába ulyan szép ember vót, mind a virág – a zórába szö(e)kett valami – úgy elterült, hogy a zórát leette. Kellett dajkálni – hát. (Avval nem lehetett valamit csinálni?) Nem, hát lehetett vón doktorokkal es – hát nem vót, csak egy fia, avval akármit fizetett neki, annak az embernek, semmise használt. (Két ilyen esetre emlékszik.)" (B.E., N.V.)

"A *vakhöncsöknek* a szívit csak sebre használták. Megsütötték, azt a szivecskét megtörték, aztán tiszta vizet tötöttek rea, megmosták, ha olyan vót. (Milyen?) * Akkorácska ne, s a fődet hányta, elébb, elébb, s...Mihálynak, az Isten nyugosztalja, az uram testvéreinek hát olyan sebje vót, elébb-elébb hányta a testit s ebből a vakhöncsök-ből...de imár nem vót jó, imár gyéngé vót."

Szentgyörgyközbeli vaj

(a magyar és a román Szent György nap között készített vaj) "az nagyon használt mindennek, sebeknek is."

"A *kutyaharapás* az nagy, a csuf. Aztat es háltam, hogy a szalonnát, mint a cigárpapirt levágják, s a sótól kivontassák, s aztat reaboritják s az a tüzit kiveszi. Azt es tettek rea: *kutyaszórit*. Megnyírik, amelyik megmarja, s akkor reateszik (Ugy ahogy van, nem pörkölik meg előbb), s akkor asztán – vaj meggyógyul, vaj mi."

Kégyómarás "Maga bürivel, kinek vót kégyóbür, kégyózsír. Vaygon olyan sok, hogyha kégyót fog, megnyúzza, s a zsírját kiveszi (kisüti), kis évegbe beléteszi, avval igen úgy, azt hallottam, avval megkeni, kégyózsírral – aszonyák, hogy ha a kégyó megmarja, a bürivel füstölje meg, meggyógyul." (Nevet)

* A kérdést a vakhöncsök (= vakondra) érti, arról beszél.

(Akit megcsípett a kigyó) "aztat megfüstölik a bőrivel. Annak a kégyónak (a bőrivel), aki megmarta. Vagyon tuggya-e sok helyt van, fognak kigyót, megnyúzzák, s a bőrit felszárasszák. Osztán annak a bőrivel megfüstölik, avval megnyomogassák. Így hallottam én ezt.

(Hogyan csinálják a füstölést?) Hát tűzre teszik azt a bőrećskét s a picikéhez odatartják, így megfüstölik, hát. A zānya csinálja."

A/2. FOG-, SZEM-, IZÜLETI- ÉS CSONTBETEGSÉGEK

(Kihullott tejfogát), "feldobtuk a kemence tetejére:

*egerem, egerem,
adjál nekem vasfogat,
adok neked csontfogat."*

(Idős embernek nem marad foga), "evvel már becsületesen halok meg: fog nélkül születtem, fog nélkül halok meg."

Fogfájás

(Mivel kezelték) "otthon: melegruha s vaj egy kicsi pálinka s avval, de ennyire nem mentünk (orvoshoz), mint most. Timént tettek reja, de az a timény aszongyák, hogy csúf, mert az szagat...Hát a fogra azt tettek, de én nem tettem."

Foghúzás

"Vót egy olyan ember, aki megvót bízva...Tuggya vót egy olyan foghuzó nálunk, Benkő Tóbi. Olyan kicsi ember vót, öreg, olyan hunyori, kancsali. A kezibe atták azt a (fogót), hogy húzza ki a fogat. És ő mégis kihúzta a fogat." (B.E., A.K.)

Árpa

"Háromszor keresztet vet, Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Amen. Ha nem restelled béülni nálunk, én megvagdalom. Elővettem a sollót, megvagdaltam:

*árpa, én neked szántok,
ēvetlek,
megérellek,
learatlak,
hazaviszlek,
csūrbe teszlek,
kicsépellek,
elviszlek a malomba,
megōröllek,
hazaviszlek,
megsūtlek,
megeszlek,
s akkor semminek maradsz."*

(Ezt háromszor mondta el s közben a sarlóval kaszáló mozdulatokat tett.) 1967.

*"Árpa, én neked szántok,
ēvetlek,
megérellek,
lekaszállak,
kévébe kötök,*

*hazaviszlek,
kicsépelek,
ēviszem a malomba,
megōröllek,
megsütlek,
s megeszlek.*

(Hányszor mondja el?) "Esztet ēmonhassa ahányszor akarja. (Közben) sarlóval keresztet vetek, (rá az árpára háromszor), ētōpdősöm: Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, phü, phü, phü."

1967. (más alkalommal)

(Szemibe esett valami.) "Vót olyan asszony, hogy a nyelvivel kivette. Bizon igaz ez, Nagy Marcikánéhoz elmentek, addig kotorászott, (a nyelvivel) s addig...Erélyesen megfogta, kinyitotta (a szemit), úgy járt oda a nyelvivel, kandargatta a nyelvivel.

- Na, egy már van, szúrja-e még?"

"Tulipánt virágját vagy a liliomvirág leveleit (=szirmait) pálinkába tették, mikor fáj a szeme, azt becseppentették." (L. még kelés címszónál is!)

(Himlő okozta vakság) – 1. a bevezetőben és himlő címszónál!

Szemüveg

(akinek kellett) "elment a vásárra s ott vett. Akkor nem vót még, hogy mennyi a doktorhoz...Elment, s hát, s fizette, vette valakitől (ott a vásárba) hát, s adtak."

Fülfájás

"(Fülbe fokagymát nem tettek), a fül igen (finnyás). (Mit tesznek bele?) Mit? mondták, tegyenek olyan vászonból, égessenek a fészi fokán, aki nem járt vízbe, s égessék meg, akkor...arra a fészire, s akkor aztat kenegesse. (Avval a forróval?) Az nem foró, fiam, már nem lesz foró...az az izzadság megmarad a fészifokon, s aztán avval kenegték." (Kőrósát is használtak.) (B.E., A.A.)

"Ha kicsikkant a keze,

azt helyre kenték (Kik?) Én es kentem helyre: egy unokatestvéremnek az ujja, ez úgy le vót kapva, hogy örökké olyan vót ni: úgy meg vót dagadva. Vizvel, szappanval, s akkó avval megkenegtettem. Helyre ment."

"A bodzafát azt szokták megfőzni, kinek csakes a *csontja fáj* a lábának: a leviben megferesztik a lábat, a fájós lábat. A gyalogbodza az, nem ez a nagy bodza, mejen van a kertekbe. (Az az alacsony?) Igen, az az alacsony bodza, mondjuk annak: gyalogbodza. Leszedi az ember s avval összeköti s megfőzi s abba a lábat beléteszi. Történik, hogy használ. Kék virágja van." (B.E., N.V.) 1967. I. 20.

"Mikor én megkaptam ezt a *rehumát*: két karom s a két térdemtől lefelé, akkor egy öregasszony volt, de most már meg van halva: Erős Ferencné, (ez már Garán történt: "ide ki").

Édesanyámat arra tanította, hogy vegyen még egy fél liter denatura szeszt, abba a fél liter denatura szeszbe tegyen bele 19 cseresznyepaprikát, s aztat tegye fel: a mosófazakba rogyant krumplit, s azt a fél liter denaturaszest úgy lebotolja, gyugja, hogy abból ne jöjjön ki az a szagja, ereje. Az üveget gyugja be jó keményen, hogy a szagja ne jöjjön ki, az ereje. S amikor az a krumpli megfő, addig főjön, az az üveg. (Az üvegben levő folyadékot kell főzni a krumpli között.) S amikor aztat kifőzte, az a krumpli megfőtt, s akkor azt a beteget....mint én magamon próbáltam: lefektettek az ágyba s akkor a dunnyát, a négy sorkát megfógták, s én bent voltam alatta. S akkor megkenték két karomat...ott, ahol fájt s ez is jó volt. Piros színű lett a pálinka. De úgy csipett...aj, a purgatorom tűzinél nagyobb szenvedés fogott. Akkorán óbégattam...mégse engedtek ki a dunnya alól...jaj Istenem, még most is, mikor visszagondolok,...azután is fájt...még fürdőkre nem mentem, mindig fájt. (Hová?) Pestre, a Lukácsba. Jártam maj' öt évbe egymás után. Aztán most könnyebb." (N.A.) 1967.I.20.

"Ha alólról fáj a testye fel, melegvizet kell önteni szapulókádba, ha kiállja, tüzes vasat dob belé, a vasat beléeresztették, oszt annak nagy ereje van. (A kádba kis széklet tettek, arra ült a beteg, leterítették.)

Lábait fájtatta: **fáj a csontya**, aszt mondták, nem mondták, hogy rehoma.

Akkora betegséget kaptam, hogy kezem, lábam megkucorodott. Ezt a párferedőt adták, 10-12-öt, az használt, pedig egy szalmaszálát sem tudtam megfogni." 1967. II.7.

Párferedő

"Párlót csinyát neki, párferedőt. A vizet felfőzte, belétette a cseberbe, – vótak nálunk ilyen nagy magas dézsák, – abba szoktak mosni: nem úgy mostak, mint most. Vót csapja. Öntötték föl – leengedte. Akkor felmelegítette, felöntötte. Így a lábamat reatettem a cseberre, s akkor a lepedőt reaterítették – de én olyan gyenge vótam, mint a légy...tam, s akkó 12 darabot, azt a vasszart, kit a gőzösből kihánták, felmelegítették forróra, azt suptak bele s akkor...nyuvadok meg s halok meg. Gőzölték. Nem vót szabad felkelni, vaj kitakarjon. Még a szájamat is bétakarták. Ilyen párfürdőt csináltak. (vasszar = salak; felmelegítették, beledobták). Meghültem. – Hülésbe kaptam. – Ugy meghültem, hogy kezem-lábam meg...még egy szalmaszálát se bírtam el, olyan gyenge vótam. S méges, lássa-e, elérem még a száz esztendőt es. Bizon, olyan beteg vótam, s a kicsike ott vót, azt kellett volna fereszteni, (de nem birta). Minden második nap csináltak ezt a fürdőt. A bábaasszony jött el, megcsinálta. Ó de hogy féltam. Köteles vót eljönni, a bábaasszony egy hétig, két hétig. Aszondta a zén emberem neki:

"Maga tette belé, (t.i. a betegséget) s maga vegye ki" – azután azé csinyáta ezt a sok párferedőt nekem – abból hátha kijön. Dehát...Hát kijött belőle!" (B.E., N.V., A.A.) 1972.

"**Lába** meg volt **kucorodva**: denatura szeszbe kámfort tettek, avval kenték."

"Kiment, **kificamodott**. Elmentünk vót fotbalozni, ugy berugtak a talpam alá, hogy kificamodott. Vót egy bábaasszony. Ugy hitták, Oltyin Mihályné. Leültetett a székre, kenyegette, kenyegette, aztán bekötte ejen anyával, savanyító anyával. (Az mi?) Korpa. Tudja, nálunk s Romániába' es csinálják azt a levet: az....savanyú, egy dézsába tesz buzakorpát, melegvizet s abból lett ilyen savanyú, ennek az aljával, avval a savanyú korpával bekötték a fájós lábat.

Kellett raggatni, többször köllött raggatni. Meggyógyult. (Imádsága nem vót). Nem imádkoztunk, csak megkenyegettük, meghúzogattuk. (Mivel?) Vízvel." (A.A., B.E.)

"Most nem jár ide, Gergő. Van vagy két éve. Jött ide minden héten...ekkora volt, vaj mi. Megdagadt. – Mi van Gergő? Szappant tettem rea, addig húzogattam, s addig csináltam – megjött. Akkor valameddig..."

"Fejleg leestem a padlásról. Elhoztak egy bábát, addig kenyegette (szappanos vízzel), még gyalogbodza gyökeréből, mint a fekete téntra (olyat főztek), avval fürösztötték. Ez a bog (processus styloideus radii, illetve ulnae) feljött ide, ne (csuklóficam). Apja helyrerántotta, Kóka Mári bábaasszony kenyegette utána.

Oltyin Mihály – az is kenyegette. Otthon kösd bé, (mondták) savanyító anyával, 10 literes dézsában volt, avval bekentem minden este."

Csonttörés, fekete nadály

"A mezőn termik, az a hosszú levele, a gyökere olyan, mint a torma, oszt aztat megmossák, megvakarják, megreszelik, az es sebre jó. Hát. Jobban arra használták, ha történt valami, eltörött, leesett valahunnan s a csontot megütte, vaj mi, hát. Olyanra tették azt a fekete nadályt. Nyersen lereszelték, mint a tormát, rongy közé tették, avval reaboritották, s úgy."

Vérszipó

"Ó, hát nem lehet kapni, nem lehet kapni asztat. Ottan hogy' használtuk, aj de jó volt! Én az én lábamba es tettem, tuggya, Bukuinába'.

Hazajöttem a városból, soha el nem felejttem, péntek nap volt. Most kétfelől: erről es tettem, s arról es tettem a bokámba. Mikor beléttetem csak oan vékonka volt, mint egy orsóhegy, mikor megtűtek, kigömbörödték, kiestek. Akora vót, ne.

Még beléttetem a lábamat hidegvízbe, hogy jól húzza ki azt a rossz vért, annyi vért kiszedett. Az a vérszipó nagyon jó, az a rossz vért kiszipja. (N.P. közbeszól, neki is jó lenne – tréfás válasz): – Van es, Keenek, mit kiszipjon abbó' a száraz lábai-ba... – Annyi vóna, hogy kettő jól lakna. – De hát akkor azután nem vóna mivel éjjen, ha a vérit kiszipná. Nem vóna mivel éjjen, meg kellene haani. – Ne féj meg maradna.

Vót itt (Gara) egy tudós öregasszony, má biza vagon 4-5 esztendeje, hogy meghótt: Kriszti néni..

...Azt a piócat úgy mondtuk mi: vérszipó. S itt es mondták, hogy van a tóba', de nem ismertük, hogy igasságos-e, vaj lóvérszipó. (Az nem mindegy?) Nem mindegy, mert a lóvérszipónak a hasa alatt valahogy olyan tarka.

(N.P.: Az nem is ragad bele. – B.E. Hát kend tudja is...) Ez kicsike. Romániából hozták a jó vérszipót.

(Kik?) Akik jártak, románok. Belementek a tóba, s beléttete a lábát s annyi ment rea, hogy mind a cserebogárok. Akkor levették, leszedte, s akkor beléttete egy évegbe, s az évegvel elhoszták.

(Árulták?) Ugy es odadta, akinek volt. S ha nem 2-3 let (leit) adott oda, s kapott az ember – de itt nem volt. Én kerestem, mikor a lábam úgy fájtak, s a derekamra. Nem lehet kapni.

(Derekra is szokták rakni?) Igen, bizon. Derekába is jó aszt beléereszteni. (Egyszerre hányat?) Hát, ahogy érzi a fájdalmat. (Fölragad?) Beléragad, a testyibe. De még az es úgy, hogy akármilyen, avval a gájcokval ne legyen megkenve. (Mivel?) Avval a gájcursással. Mondjuk szalamiagájc, kámforgájc, tormaispirt. Ha azokkal

megkeni, akkor ő nem ragad abba belé. Hanem tiszta legyen, megmosva s akkor osztán a testre beléragad. Legjobban édestejvel kenték meg, abba beléragadt. (B.E., N.P., N.V.)

"Olyan **vízerek** vadnak rajta, mint az ujjam ne, úgy félek, mikor meglátom, s nem csinyál semmit."

B. BELSŐ BETEGSÉGEK

"Használják, szokták használni. A **feje fájt**, (torma gyökerit), aztat es megreszelni, s akkor rongy közi tenni s úgy béköttni a fejit. Ide a fejire, ha fáj a feje. Na, most van tábleta, nem kell torma, most van tábleta fejfájásról. De ennek előtte nem voltak doktorok, s akkor tormát reszeltek.

Ecetes ruhát csakis a fejfájásrul. Most es az öreg (férje) mossa meg többször a fejit ecetvel. Valamikor jobban használt az orvosság..." (B.E., N.V.)

"Isten előtt le lehet venni (valakiről) a betegséget. A jó Isten erejével, imádsággal. (Milyen betegséget lehet így levenni a kezivel?) Vagyon olyan, hogy feje fáj s arra kell olvasni. Hát ezt, a szentantal imádságát. S aval ha használ-használ, s ha nem, nem. De egyebet nem tudok."

(Láttuk, hogy a szent Antal tüze Hadikfalván nem csak a bőrbetegséget, hanem fejfájást (is) jelentett.)

Orrvérzés

"Hidegvízvel kell ütni a feje tetejét, a lágyógygát (?) akkor megáll. Ezelőtt vaj 3-4 esztendővel letartottak s úgy megalutt a vér ne, a földön úgy ment s most egy kicsit megszűnt." (B.E., N.A.)

Falatka

"Hát én nem tudom, miből következett, de csúfságból monták:

*Falatka! Mikor kelél?
Ē(gy)kele, ma kele
Szökjék nyelvestül, húsostul
a pap seggire!*

(Kinek kellett elmondani?) Egyik a másst. Elmondta még többszer (is). Ēneket mon-tunk. Vicceltek. (Ez vicc volt?) Vicc há'! Ētöpdöste, hát. (Hol volt?) Nyelve szélin. Mitől lett? Vaj elégette a nyelvit, vaj megharapta, úgy."

Gilka

"Há a torka. Gilkája volt, ilyen ni. (Avval mit lehetett csinálni?) Há' sēmmi se. Ha fájt, akkor még kellett gyógyítani: melegruvás ronggyal bētekerni, mert (az kiveszi) a hurutot akkor abból a gilkából. S akkor kēccer-háromszor melegvizes ruhával bēkōtték s megjött, hát."

"Megmelegítették a kukoricalisztet, leforrázták, kendő közi tették és akkor bekōtték, ha **fájt a torka**. Rajtahagyták, mig kihült, akkor újra felmelegítették." (B.E., N.A.)

"**Fájt a háta**. Vótak azok a göbbec pohárok. Lefeküdt. Egy csepp benzint beletöltött minden pohárba, forgácskát gyapottal betekerte, száját megkente, belé gyújtott egy gyertyával – beléragadott. Úgy beszitta a testet, olyan lett, mint egy fél alma.

Magamnak féltem vetni. Homlokára, vaj hátára, ahova rakták, mekkora helyen fáj, annyit vetettek."

Kört, nyilalás)

"Ilyen kis pohárka, mint ez ni (borospohár forma) csak egy kicsit kisebb vót meg egy kicsit szűkebb vót (a szája). S akkor aztat a berebura pálinkával (=fapálinka) egy rongyval így ne, a pohárt meghordozták. S akkor aztat meggyújtották a akkor aztat hirtelen reaborították a betegnek a testire, ahol fáj. S akkor az felhúzta, így ne, a pohárba. Aztán tettek ötöt-hatot, ott ahol fáj. Aztán leesik magától. Ez a pohár, ennek úgy mongyák, kört. Ha akart vetni, aszondja, vetek kört. (Milyen fájdalomra használták?)

A nyilalás(sra): háton, vaj oldala, hasa, ahol fáj. Ezt csinálta testvéremnek, Erzsi nénémnek, egy asszony. Én es csináltam Encimnek (leánya) a tizennégyi háború előtt."

Sárigság

"Kehébe (kehely) beléfúttak. Elkérték a harangozótól, és beléfúttak."

"Feketesárigságba volt, öreg. Belétette az üvegbe (cserebogarakat), töltött pálinkát reas megitta s attól meggyógyult. (Feketesárigság?) Betegség, nyuvadott meg. S azt mondták, ez jó s megcsinyáta, mejen doktor nélkül való ez az orvosság. Ezt én halltam ezt az orvosságot.

(A cserebogarakat élve tették az üvegbe: számuk nem volt megszabva) – amikor a pálinkát reatették, akkor megdöglöttek." (A jelenlévő Antal Antal nevet).

"Éfakadt a vakbele, oszt harmadnapra meghótt."

Hidegrázás "Kékkövet összetörték, belétette egy tálba, meghánytatta, kihányta azt a hideget.

De van ám harmadnapos hideg es. A mindennapos hideg olyan (saját esetét meséli el): minden nap kirázza a hideg. (Igy gyógyult ki belőle.)

- Ma ettél-e valamit?

- Holnap reggelig ne egyél semmit. Reggel egy főtt tojást egy zsemlyével, este egy főtt tojást egy zsemlyével. Sót semmit ne használjak – azt mondta. Többet nem rázott ki a hideg. Hál' Istennek, jó órában mondjam" (T.i. hogy elmúlt a betegség.)

Gombamérgezés

"Vót az a csipirka gomba, a' feje, osztán másik a galamb gomba, a' kék. Igen, de a csipirka gomba nem egyféle vót. Annak, akinek kék a bele, a' jó, de kiknek feje a bele, a' nem jó. Annak a szagja se jó.

(Aki megette azt a rosszat, azzal mi lett?)

Annak bizon osztán szédült a feje, osztán annak kellett neki tejet adni. Édes tejet kellett igyon.

(És megzavarodott tőle?) Meg hát. Édes tejtül helyregyütt. Csavartak be még egyebet es a szájába. (Mit?) Lószart. (B.E., N.A., A.A.)

"Ha a pálinka meggyuladt benne, trágyalevet csavartak a szájába."

Pálinkamérgezés

"Igen, doktor úr, ez igaz. Úgy, hogy bele is halt. Egy nagy hófúvás volt és ők elmentek fuvarba, más faluba, városba, mikor jöttek vissza, ők bementek a főzőre (pálinkafőzőbe?) Igen. Ott egy kulacs, kettő, akkor jöttek az orosz szárok, ő fel akart lépni reá, de úgy hanyatán esett, hogy nem vót többet, aki felkejjén. Meghótt s meghótt, s meghótt. Eleget kerültük, édestejet, s lószart csafartunk a szájába, há hejába való. Bizony, igazat beszélék. Odamenyek és megfogom, s hát úgy áll a szeme, mint a gyertya. Mondom, te, hát e' meg van halva. Aszongyák nem, mer még jár a mejje.

Nézétek meg a szemit, hogy úgy áll, mint a gyertya. (Az milyen?) Hát, hogy nem forog. Egy helyben áll a szemgolyója. Úgy megitta azt a pálinkát, úgy elégette a tüdejét, hogy meghótt belé. S fiatal ember vót. 95-ös vót, az még nem volt felkeverve: 95 – az túl erős.

(Azt itta meg?) Azt." (B.E., N.A.)

"Szél érte, lebetegedett, nem volt ereje." (Nem csináltak vele semmit.)

"Rossz szél érte, fél fele, szóló nyelve megbénult. Semmit se tudtak avval csinálni. Volt, aki még elélt tiz esztendeig is, a' nem olyan betegség, azt el kell viselni, amit az Isten ad."

Torokgyík "Torokgyéke szökéött – felkoppant s egy minutára meghótt."

Kolera

"Hogy es mondták? *Kolerra*. A ragályos betegségnek úgy mondtuk: kolerra. (Az ellen mit lehetett csinálni?) Ki megjött benne, s ki meghótt. Oda nem gyakran jártunk, mert féltünk, hogy *ëragad*. Annak úgy mondtuk, hogy kolerra. De a csumabetegséget azt nem hallottam."

"Az ajtófelre tettek fokhagymát s megszurkodták tővel. Kitétték, hogy ne menjen bé, de méges bément. Az én édesapámnak es két testvére halt meg a kollerába. Fiatal korukban, de akkor még legények vótak, nem vótak megházasodva. Én azt nem éltem. Beszélték, beszélte édesapám, hogy melyen vót a kollera."

"A kolerát nálunk ilyen rossz idők alkalmával...Téli alkalmakkor soha nem vót, ősszel, amikor ilyen.....időszak kezdődött, vaj tavasszal, Télen nem vót, nagy hidegbe! Azt mondják, télen a bacilus megfagy, oszt egészséges a levegő." (N.V.)

"Elereszkedett s meghótt, csak annyit lehetett látni rajta. Észén vót. Egy hét alatt el is patkolt. **Vérhas**. Ez a vérhas. Akkor is a vérhas ellen főztek ilyen teát gyógnövényekből. (Miből?) Ugy mondjuk mi – hogy es mondják az almabüzünek másként: ez a kamilla. (Ott szedték.) Leszedni a tetejét, takarítani szépen. Mert az es kétféle: egyik olyan szagos, bűdös, nagyobb virágja van. De ennek a zaprókamillának úgy mondtuk: almabüzü. De itt úgy mondják: kamilla."

Hagymáz

"Az olyan csúf betegség volt, tuggya, hogy még a gunyát es letépte magárúl. Aztán, tuggya, a betegnek kifordították a züngit, fonák üngbe vót. Mindenfélével: fonáki, fonáki vót, térjen meg az a betegség. Így tudom én, másképpen nem. Hát asztán orusságokat, valamit csináltak neki, a zánnya, aki a beteg mellett van, az valamit csinát."

Veszett kutya

"...lettek kutyacskák...a nyelve alatt (annak, akit¹ megmarta a kutya.) Engem nem marta meg. Legény voltam, csépeztünk s egy veszett kutya odajött s a kerítésbe bészorítottuk a csépekvel. – Adj neki! Oszt megvertük üstenesen, de a nyála folyt, mű ott mentünk (?)... egyszer...harmadnapján úgy fáj a fejünk, hogy nem tudjuk, mit csináljunk. Osztán bémentünk...-hez kint a nyelvi(n) hólyagocskák voltak...a nagy tüt megmelegítették, belétték egy seprőágra, megmelegítették, akkor kiperzseltek a hólyagocskákat, hogy fakadjon ki..., ki tudja mi történt volna...rikoltozták az emberek:

- Nő mennyetek, mert veszett kutya!...csépekvel...Addig ért az esz, míg...mentek, futtak, hogy üssék meg a kutyát. Hát. Így van, hiába: fiatalnak nincs, nem fél, hát igen, mint neked es. Aztán a szőriből még vágta, s avval megperzseltek, egy edénybe szent tettek, a szőrt rea, oda kellett tarcsuk a fejünköt, szipjuk föl a füstöt. Azt a bűdöset, azt a bűdös füstöt. Nem tudunk guggolni, annyire fáj a fejünk, aztán megjött. (Magukat is megharapta a kutya?) Nem harapta meg, csak kergették." (B.E., N.P., N.A.)

(Veszett kutya volt-e sok?)

"Vót. A' csúf vót, hajja! Vót olyan, hogy...télbe jártak a veszett kutyák, a hóba. Vótak leányok, asszonyok fonóba, mentek haza s akkor megtalálkoztak a kutyával, de a kutya akkor nem jön kézre legény és leányhoz. Hát – gondolta magába – vajon nem veszett kutya-je? De, avvót. És akkor ide ne. Nem tudom a nyelve...Hát. A nyelve alá lettek – tuggya – olyan hosszú veres inak, az annak, akinek megmarta, vaj rea ment a lehelése. Úgy mondták: kutyacska, de nem kutyacska vót, hanem a zínak megtóttak vérrel, s akkor fáj a feje annak a betegnek. Osztán hamar számát vették s akkor aztán meggyógyították. Hogyan? A doktor. Egy-mást. Utána jártak. Kifoggatták, kisütték nagy tóvel. A nagy tót memmelegítették s akkor odatették s kipattant.

(Ez a kutyacska?) Igen eszet háltam. Ezt háltam a régi üdőbe, de most nem. Mikor fiatalok voltunk, mi és jártunk fonóba, hát. Sok minden étött, de most már azok..."

"Azt mondták, adjak neki sert, egyecske volt, (t.i. egyetlen fiúgyermeke) féltetem, kétáfnyt adtam. Harmadnapra úgy megdagadott a hasa, keze, lábai, mindene. De ő ment úgy es. Na, ennek csak a sárga föld használ, egyéb nem. Volt túl a vizen egy gyerek abba a betegségbe – elszaladtam oda. – Hát miből jöttél meg? (Mitől gyógyultál meg?) – Vegyen egy liter bort, tegyen bele tengerihagymát, két evőkanállal keménymagot, fenyőborsot: ötfélét (itt nincs), meggyfaágnak az újulását: héjját lehúzni, késsel lefaragni. Elásni a csepegőbe, naplement után és napfeljött előtt kivenni. Három napig ott kell hagyni, akkor meg kell szűrni, borospohárba inni. Keserjes nagyon. Adogatni kezdtem, mire a liter bor elfogyott a dagadás elment a gyerekekről. Többnek is csináltam. Magdónak használt, Csikinének használt – így jártam én evvel."

"Két liter bor mire lement, így lógott a bőr. Még anyám most is ilyeneket szok csinálni." (N.V.)

Megöntés

"Most nem...de otthon csinyátuk, tudja. Egyengült az a beteg – s meg kell önteni (t.i. mondták), – Öntsük meg. Vót az az ón...ólom. Akkor elévettük. Beléttük kanálba s megolvadt. Oan szép kanál vót, bétettük a füttőbe, s egy cseppecske zsirt belé, hogy olvadjon meg az az ón. S akkor beléttük (NV) hidegvízbe azt az ólmot, beledobták, az ólom fröccsent (AA). Az illetőnek a fejit letakarták egy kendővel (fejkendő, akárkié), hogy ne lássa. Na és amilyen alak jött ki, abból a zónból. Mert ha hideg vízbe beledobják, az szertehánta magát. És akkor az, hogy képezett magából a

zon. Mer valamit képezett. Na és akkor kivették a vízből, nézték: – Na, milyen? Ha véletlenül úgy nézett ki, mint egy kutya, aszondja: – Na, kutyától (i)jedett meg. Ha úgy nézett ki véletlenül, emberalakja vót: embertül jedett meg. Vagy jószág alak vót, ilyen ló, vagy valami – na, hát – ez kijött, hogy mitől jedett meg. De akkor is imádkoztak: Miatyánk, s Üdvözet. Mást nem. Vera néni, Gáspár Ferencné eljött s megöntötte. Reatette s egy nagyot szöktem, jaj, jaj – úgy megijedtem. (Utána?) tették s bétették a feje alá. (v.ö. 103. old)

(Meddig tartották ott?) Ameddig akarták, s avval kivették, nem vót annak neve, hogy meddig tartották..." (B.E., N.V., A.A.) *

Önöntés

"Nagyon beteg volt, amelyink haldokó volt, halóinget es vettünk neki (milyen az a halóing?), akibe eltemetik, szép, fejr ing. Az én nagyneném odajött s azt mondja: nézd csak, édes testvérem, öntsük meg, hátha az es használ, az önöntés. Hát legnagyobb neném volt, hát öncsük. De az olyan beteg, hogy az ágyba se nem él, se nem hal. No, elkészítettük a tálban vizet, az ónt, s az ónt belétettük a kalánba s a kalánba egy cseppecske zsírt, az a zsír elolvadtott s az onot es elolvasztotta. Bétettük a tűzbe, parázsra. A tál vízbe beléköppantotta s az egyet nagyot csattant. A jó volt, amíg a lábán ment az önöntés, mert öntöttek a lábára s öntöttek a mejjire, s asztán fejire. Igen, de ez amig odaértünk a fejire az önöntéssel, háromszori imádság, addig elkoppant, elaludt..." (B.E., N.V., N.A.)

Ha megijedt, "megfüstölik. (Ha) kutyától ijedt meg, – akkor a szőrével (azéval, akitől megijedt) megfüstölik. Rossz edénybe teszik, oszt tesznek szenet, s akkor azt a szőröcskét reavetik, s akkor reahajlik, s úgy megfüstölik. Leterítik, fejkendővel."

(N.P. viccesen hozzát teszi: amelyik ember megrészegeedik, azt meg pálinkával füstölik meg.)

(Valakire ráijesztettek, azt mondták neki, hogy "a szomszédban égnek.")

"**Jesztést** csináltak: kémény alá állították, leöntötték vízzel. Valaki felment a hiuba, vizet öntött be a kéményen."

Elmebetegség "hát aztat a bánatba kapta. Férez vót menve másodsor, az első ura meghótt, férez ment másodsor, s akkor abból következett bánat elég. Hát heába az Is-ten amit ad – azt el kell vennünk."

Öngyilkosság

"Azt mondta anyám, ha valaki arra adja magát, ott már az ördög es segít." (N.A.)

C. GYERMEKEK BETEGSÉGEI

*"Kinek sok gyereke van,
annak sok bánattya is van" B.E.*

Újszülöttkori sárgaság

"Csak es tiszta vízbe szappanval megmosdassák szépen s megtörölgetik s annyi. An-

* Nagyon érdekes megfigyelni az elbeszélők neméből es életkorából adódó különbséget: Nagy Vilmos es Antal Antal inkább a külsőségeket, a ténykedést tudják es mondják, Nagy Pálné, Balog Emerencia a "rituálét" is!

nak szokták mondani, hogy sárgaságban van. Az olyan az meg se él vele, az olyan az nem egészséges. Avval születik az."

(Sárgaságos csecsemőket nem szokták kehelybe leheltetéssel gyógyítani, mint a felnőtteket.)

(Mastitis neonatorum)

"Férszette az édesanyja, mosogatta s elmúlt. (Mitől lett?) Csak magátúl, csak maga testiből jött."

Csecsemő

"De nem hagyták ám egyedül. Reatette az édesanyja az olvasót, ide a kötőcskéjire s a könyvet, a szentkönyvet (imádságos könyvet. Azt is rátették), majd vigyáz rea. (Ki ellen?) Hát a *szépasszonyok*, mer megszoptatják. (Azok kik?) Boszorkányok, így mondtuk. (Mirül lehet látni, ha a szépasszonyok megszoptatták?) Nem lehet semmirül látni, az a gyerek beteg lesz. Másképpen nem (t.i. védekeztek ellenük). Mert magára nem hagyták úgy a gyerekeket.

(Ellenük mit?) E' csak úgy példabeszéd vót. De mi nem láttuk, nem láttuk – csak mondtuk: ne hadd benn, mert megszoptatják a szépasszonyok.

(Hányan vannak?) Hát ki tudja aztat megmondani?" (B.E., A.A.)

Szépasszonyok köpködéséről (=betegség) is hallott.

Agos

"Sovány volt, olyan vékony kezecskéi, meg minden. De Orbán Lőrincnének olyan gyereke volt, hogy nem volt orra, olyan volt, mint a kácsának a szája, de nem élt sokáig, meghalt. (Az agos gyerekek mit csinálnak?)

Megfőzték a régi öregek, volt egy olyan ház, hogy lehetett kerülni, s akkor oszt az egyik tüzelt bent a házban – három asszony volt bent – s egyféle nevük volt, s akkor ment, egyik bénezett:

- Mit főz komámasszony?

- S agot.

(További részletekre nem emlékszik). A leánykát megferesztették, abba a vízbe, s avval osztán kiöntötték a leánykát a ganyéra. Csak es leányka volt, rongyocskába öltöztették, gubancba, kitették a ganéra, aztán visszavették, megmosgatták. A többiek háromszor megkerülték a házat s örökké bészóltak: – Mit főz komámasszony? Akkor doktor nem vót, az asszonyok doktoroztak, vót egy öreg bába, óh, de a mennyit tudott, mennyit tudott, s mennyit mondott, s mennyit tanyított, de hát rég volt, onnattóte sokat csetlettünk-botlottunk, mindent elfelejtettünk, még a nevünket es." (1967).

"Tuggya, vagyon olyan: élhetetlen gyerek jó a zanyának a világra, hogy nem fejlődik a gyerek. Belételek egy hét, kettő, a gyerek nem fejlődik. Akkor megmutatta egy öregebbnek, az az öregebb azt mondta:

- Főzzük meg!

Csak a túszyre tették a gyereket. Akkor – hajja – megfőzték a gyereket.

(Hogy csinálták?) Aztat? három nevezet, három nap. Ma hetfü, má(h)oz egy hét, úgy három hetfü. Aztán úgy a gyereket. A gyerek kiterézálódott, helyregyött, hát. Mert ez olyan vót. Aztán úgy.

(Mindig hétfői napon csinálták?) Hetfüi nap.

(Napközben, reggel, vagy este?)

Amikor érkezett a zánya, igen. Nem es adta mindenkinek tudtára, szégyelték, hogy a gyérek nem fejlődik. Ez úgy ment ki.

- Hát, hogy es csinyáták azt? Magának elmondom.

(Milyen nevűnek kellett lenni az asszonynak? – nem érti a kérdést. Akár milyen nevű lehetett?)

Nem, nem vót abba semmi hiba..

(Nem csak Anna lehetett?) Nem. – A nevezetes (a.m. ahol a neveknek jelentősége van) napba avvót három Emerencia, vaj három Anna, vaj három Mári, ezek vizet vettek, – de ebbe a főzésbe nem, s csak aki tutta aztat csinyáni.

(Maga csinálta ezt Emerencia néni?)

Nem, csak hallottam.

(Hogy csinálták?)

A gyéreket, a megfőzést, hát! Hogy csinyáták? Tüzet tettek, odamentek a tűz elejibe, a gyéreket megmozdatták, megtakarították, karjára vette, mondta:

- Mit főz komámasszony?

- A babot.

Aszongya:

- Kövér legyen a fája, mint a zángyom bubája. Eztet így háromszor elmontuk. S imádkoztak, ennyi volt az orvossága.

(Milyen imádságot?) Miatyánk, Üdvezlet, igen." (1973).

"Asszonyák, hogy beteg az a gyerek, megigészték, megnézte rossz szem, egyik. A másik azt mondja,

- Hocc ide, én elfújom a fejit.

- Hát, hogy fújod el a fejit?

- Adja ide.

Elvette azt a gyereket s megnyalta a gyerekeknek a homlokát, s azt mondja:

Szem megnézte, szü megszerette, ezer angyal vigasztalja meg, phü, phü, phü.

Igy csinyátunk mü, nem a szemit nyaltuk meg, hanem a homlokát.

(És kinek volt rossz szeme, azt miről lehetett megismerni?)

Hát ember es van, hogy a marhát úgy megnézte, hogy abba szemet nem vette (?), megdöglött. Olyan szeme vót, hogy szüből szerette-e meg, hát ejen es történt. Hát. De sok megjegyezte, hogy nem eresztette be még az istállóba es.

(Az ilyen embert?) Hát."

Vízvetés

"Deák Istvánhoz jártunk vizet vettetni. Kútból merítsen vizet, három szenet belévetünk, imádkozott, Miatyánkot, Üdvözetet.

Vaj olvastatok a fejire, vaj vizet vettetek, oszt valamelyik használt.

(Sírós volt a gyerek, mondták neki – egy asszonynak –) menjen el, vettessen egy kicsi vizet, mert reggelre meghal. Csak sír, csak sír, végül elment. (Azt mondta) elmegyek, vízvetetni. Odavan, merített egy köcsög vizet, béraszzkodott a konyhába, a hótt szenet belevetette a vízbe, kipókálta a pólyájából..." (tréfás történet részlete).

"Ha valakit megigéztek:

szem megnézte,

szü megszerette,

és ezer angyal

vegye ki a lelket belüle." (Tréfás)

Itt már megjelenik a ráolvasó szöveg paródiája és a tréfás történet mutatja, hogy a kétkedés kikezdte a hagyományt. Méginkább látható ez BE. egyik leánya NA. elbeszéléséből:

"Megverték szemvel, megigiszték:

Szem megnézte, szü megszerette,
s ezer angyal vegye ki a lelket belőle.

Háromszor csinálták, s akkor így kézvel levették a gyerekek a betegségét. Akkor mi úgy hittük, na, most már meggyógyult. De szegény gyerek csakis asztán is olyan beteg volt. De mi úgy tudtuk, hogy most már meggyógyult, levettük kézvel a betegséget." (NA.)

Vízvetés

"A kisgyerek nagyon sírt éccaka, aszonnya az asszony hogy:

-Hajja-e, mennyen s vettessen vizet ennek a gyerekek, mert reggelre meghal.

- Aszonnya: ne félj nem hal meg.

- Hát, aszonnya, nem hagyja, hogy nyuguggyak.

De sír a gyerek, sír a gyerek. Kihorgya az anya, visszapókálja, hát csak sír a gyerek. Az ember nem vót mit tegyen: felkótt s elment. Egy köcsögöt a kezibe vett, avval elment. Aszonnya: menyek most vízvetetni. Az asszony a gyerekvel otthon maradt. Elment is, a hótt szeneket a vízbe beléhánta oda a köcsögbe, hát ameddig-addig, gondolta imár hazamehetek, elég rég elmentem.

- No, hazament, aszonnya: no, ne. Mosd meg azt a gyereket, imár ne rágd többet a filemet.

A gyereket az asszony össze-vissza mosogatta, fejecskéjét, filecskéjít, tenerecs-kéjibe, lábacsakáját, mindenét megmosogatta. Attól a hideg víztől a gyerek elcsendesedett. Lássá-e, hajja-e aszonnya, két kezivel levette a gyerekről ezt a betegséget. S a hótt szeneket hanyigáta bele – se imádság se semmi s a gyerek meggyógyult reggelre." (1967.)

"Aztán vette vizet.

(Mire?) Így mondták neki, megigiszték, fájt a feje. Kicsi gyerek – azt mondták: rossz szem meglátta, megnézte: vizet kell vetni, beléhánta a szenet, hóttszenet a vízbe, kilencet. Kanalat elvették, valami rossz fakanál, s abból csinált szenet, megvette:

*Szem megnézte,
Szü megszerette,
Kék szem zöld szem...*

(mintha a folytatást elfeledte volna) – így mondták rea arra a zimádságot. Homlokát annak es megmosogatták, testyit, fejit megmosdatták, meg a gyereket. S inni es kellett belőle. (Nagyobb gyereket az edényből, kisebb gyereket a három ujjával.) (Megtörölték valamivel?) Nem, maga ruhacsakájával. (Megmaradt vizet) felöntötték egy kapusasra." (BE. AA) 1972.

"S a másik, a nevezetes nap a zúgy vót, hogy vizet vettek a – vót, tuggya-e – vótak fakalányok ennek előtte, rossz darabok, miféle fadarabok s abból tüzet tettek. Olyan szenek megmarattak. De mikor belévették a szenet, élve vót a szén a vízbe. Akkor imátkozott, a szenet beléhánta, s oszt ahogy beléhánta a három szenecskét, akkor azt

imádkozta újra: Miatyánk, Üdvezlégység Mária. Az es, ha hazavitte a vizet, megmosta kezecskéit, lábacskaikat, mejjit, minden, a gyerekek onattól nem sírt. Jó gyerekek lett belőle. Történt, hogy jó volt, s a másoknak nem. Így vót, hát. (És ezt mindig három ugyanolyan nevű asszonynak kellett csinálni?)

Igen. Egy név, mondjuk Mári, vaj Anna, vaj mi. Így vót." (1973.)

Igézés elleni imádság

(Kitől tanulta?) "Hát a zöregektől. Anyámtól. Keresztet vetnek, fejére (a betegnek):
Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében.

*Szem meglátta, szü megszerette,
szem meglátta, szü megszerette,
ezer angyal
s a boldogságos Szűz Mária
legyen vigasztalója!*

(Utána?)

Elmontak egy Miatyánkot, Üdvezletet, akkor keresztet vettek, megnyomogatt' a fejit, elcsapta.

(Hogy?)

Tuggya; még én azt se tudtam." (1973.)

Szemverés

*"Szem meglátta, szü megszerette
kék szem, zöd szem
ezer angyal vigasztajja meg!*

Akkor itt eltöpdöste és a fejit a nyelvvel megnyalja.

Csak ennyi.

(Mosdatni nem szokták olyankor?) Mozsdadni nem. A mozsdátás ammásik. Az onetés.

(Az hogy ment?)

A tálba vizet vettek, s ahogy a tálba vizet önt, az önt a kalánba megengedtük, a zont. S akkor amíg a zon engedett, addig elimádkozik egy Miatyánkot, Üdvezlégység Máriát. Mikor az a zon(na) meg..., megalszik, jár a kalánba. Előbb is annak a betegnek béterítik a fejit egy kendővel. Akkor beleönti. Akkorát koccan, hogy a beteg...megijedt.

A Vilmus (fia) es próbálta: – Jaj, jaj! Kétségbe ejtetnek, kétségbe ejtetnek!

- S aztán akkor abb' a vízbe megmozsdassák a beteget.

(Mijét?)

Hát, hun mi járja. Hogy a...mondják azt a zimádságos vizet osztán hova öntik? Egy kapusásra, amik nem...olyan helyt nem jár. Met az imádságos víz. Ennyeket tuttunk, de elfelejtettünk sokat." (1973)

Az is látható, hogy a vízvetés és a mosdatás = onöntés cselekménye keveredik!

"A gyereket kicseréték, de hát, hogy ki-mi, azt nem tudom.

(Azt se, hogyan cserélték vissza?) Nem. Tuggya, akkor a zánya utána járt. Doktor, urusság, orvosság, osztán úgy. Hát ejenek, rövid imádságok."

Álommák

(Mostohaanyjáról mesél.)

"Azt az álommákot megfőzte, s a gyerekek adott s ő es kóstolgatta. Fűtta meg s úgy adta be a gyerekek. S fűtta meg, ...igen, de ő így eltalált aludni, hogy mikor kivirradott, akkor ebredett fë.

(Miből főzték?)

A nagy mákoknak a héjjából, há, csak úgy, mikor megszárad, beléteszik egy olyan kis kannába, vaj valamibe s azt megfőzik s attól. Oszt erre kikacagtuk.

(Férje közbeszól, mostanában rosszul alszik, neki is kéne belőle.)

- Keenek álommák?

- Egy jó kalánvá.

Én főztem vót magamnak, ott küjjel vótunk, ott beszélgettek, mondom, mig beszélgetnek, addig én bėjövök s egy kalánval béveszek belőle. Bé es vettem én. Lefeküttem az ágyamba, egyszer hát szédül a fejem, s szédül a fejem, s jajajaj, s jajajaj, halok meg. Mit csinájak, s oszt úgy atta az Isten, hogy megsűrűtt, osztán hányingerem lett, kihántam, oszt helyrejöttem. Osztán másnap mondtam, s kacagták "jó doktor vótál, te!" – megdoktoroltam magam."

Névcseré

"A szomszédunkban Csobot Gergely, az nem Gergely: Lőrinc a valódi (neve), – és olyan betegségbe vót, amikor kicsi vót, megszületett. Nem tudom megmondani, milyen betegségbe – és akkor arról aztot hagyták, hogy nem tudom milyen (nevű öreg-asszony), aki tudott olvasni, az elment és mondott rea és akkor azt a ruháját, amelyikbe vót – el kellett vinni, és ott folyt a Szucsáva víz felénk...és a nevit elcserélték. (A beteg nevé.) Most Gergő, de neki Lőrinc a neve eredetileg, az anyakönyvbe – és akkó Gergely lett.

(Antal Antal nevet!) Csak a ruháját kellett elvinni, amibe vót, belédobták a vízbe, de nem vót szabad hátranézni, hogy ne is lássa, hogy viszi a víz.

Igen, de aztat....imádsággal vitte bé, avvégett a vízbe.

(Milyen imádsággal?) Miatyánkkal: hát semmi mást. El kellett – aszondja – a vízbe belédobni, hogy a víz vigye el. (Háttal, hátrafelé bedobni, nem volt megszabva, melyik kézzel), csak nem vót szabad hátranézni.

(Akihez elvitték a ruháját), imádkozott rá (Antal Antal nevet!)

Örökké így mondta:

- Édes szívem, s ne félj szívem, s édes szívem – örökké úgy mondotta – öreg-asszon vót, imádságos. (Magyar asszony), bábaasszony vót." (B.E., A.A.)

D. ÁLLATOK BETEGSÉGEI

"Jószágot megcsíp valami

Annak más orvossága van. A bundzár ha megcsípi, vaj darázs, vaj mi, aztat meggyógyítják...izével..hogy híjják azt a zolajat?...Kenőcs...(Faolaj?) Nem faolaj. Én nem tudom, minek mongyák, elfelejtettem. Aval kenték meg aztán...lovat, tehenet, hát.

(Az a bundzár * micsoda?) Bogár, hát. Akkora bogár, ne. Bo(u)ndzár, úgy mondják neki.

(Az itt is van?) Vagyon, águsztusban, juliusba, abba a két hónapba vagyon."

Tehén (borjú) tetvessége

"Abba belészórtuk, így a, de aztán tuggya én, hogy kijöttem, itt egyebet tanultam volt én. Egy kisbornyúnk úgy megtetvesedett, vót, hogy vót belédöglőve. Szalántán volt ez, mit akarok mondani, ott paciltuk. Hát...Isten, jelentsd meg, hogy mit tudjak csinyáni: se patika, se bót, semmi, hát belédöglük a kis borjút. Egyszer – gondolom én, magamban vót – egy öreg embernél laktunk, 83 éves vót – a dohánt lefosztotta s a porját ésszetette s mikor rászorult, ésszevágta s elpipálta a pipájába. Hát én azt a dohánkórót elvettem, s megfőztem egy olyan edénybe, akit nem használtuk ételnek. S én aztat belétőttem tudja – igazán mondom – egy rossz kulacsba s odatettem a melegbe a spórhet mellé, 3 nap megérletem, s az olyan lett, hogy – mejejt mondjak? – mint a bor, olyan színe, megfestette az a tubák a vizet.

(De büdös volt az, nem?) Szagja vót, dohányszagja, nem más büze vót. Dohányszaga vót. Én egyszer megmostam tudja azt a kis bornyút, mintha leseperték volna. Se szőrinek nem ártott, semminek se. De azelőtt mit csináltunk? Elmentünk a patikába s vettünk kényesőt. Azt maga nem ismeri, a kényesőt. Fejér, igen, de ha leesett a födre, azt nem tudta felszedni (gurult széjjel) annak úgy mondtuk kényeső.

Akkor belétettük újból aztat egy olyan edénybe, akit nem használtunk, s tettünk rea avas zsírt tudja, aki olyan...szokott megavasodni, azt nem használtuk, s avval úgy összegyúrtuk a kezünkkel, úgy összegyúrtuk, hogy az a kényeső úgy elment, hogy csak cikkecske fémllett a zsír közt. Akkor abból a kócból, csepükócból sirítettünk egy jó vastag madzagot, s aztat belétettük s reáhúztuk azt a zsírt, jól dolgoztunk vele. Igen, de félős vót, mert egyik marha a másikat elérte, azt mondták, megdöglük tőlle. Evvel is veszesztettük mi a tehent.

(Evvel bekenték?) Hallja, hogy azt a madzagot, oszt avval a nyaka közt, azon a marja tetejin ott es megdürüszölgöttük, de ahol erős, nem mertük, úgy es veszesztettük. De hát nem sokat iséltünk mű avval, utána ügyeltünk s akkor nem tetvesedett meg, mert a marhának es, ha jó életje van, akkor nem tetvesedik meg, hát."

Likaskő

"Vagyon olyan kő, hogy likas. Asztat háltam. Likas kő, van ilyen is.

(Azt mire használják?)

Mikor a tehen nagy tályogval bornyúzik meg s nagy a tőgye, nem ereszti a kisbornyút oda, avval megnyomogatták, még imádkosztak reá, akkor arra keresztülfejték rajta, a likas kőn. S még azon a gyűrűn, akibe megesküdt, szentélt gyűrű, úgy mondjuk annak. (Az asszony feji a saját gyűrűjén át.) De én nem hallottam a kigyókővekről, (csak) ez a likaskő. (Milyen alakú volt az a likaskő?) Nem volt nagy, s olyan lapos forma volt egyik vége, s vót egy olyan lik rajta, mint az ujjam, keresztülment vóna (szabályos lyuk volt?). Olyan bizony, szabályos lik volt.

(Maguknak is van ilyen?) Most nincsen, de vót. Vót bizon, hát. Mondtuk a nyomásnak: porond. Folyóvíz (mellett). Az a szép köves volt, s ott lehetett kapni. De

* A MNyA (646) adata szerint bonzár = cserebogár (Magyarnemegye, Beszterce-Naszód vm.); bunzár, brunzár u.a. (Vajdakamarás, Kolozs m.) Figyelembe veendő még a binzój = katicabogár, bungoj = cserebogár és binzár = darázs sorozat is (= Zsemlyei János: A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai, Bukarest, 1979. p. 31.). Wichman csángó szótára nem ismeri. A hadikfalvi adat cserebogárral azonosítása két okból kérdéses: a cserebogarat u. ezen a néven ismerik, az nem csípi a jószágot és nem július-augusztus az ideje. Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai, Bp. 1969. szerint bondár = dongó, darázs.

nem mindenkor lehetett, csak valami történt – mondom, nekem vót. (Kölcsön is adta, ha kellett?)

Hát mért ne, aki elkérte, ha kellett. Az ember egyik a másat ha megboldogítsa, s tethet jót, hát akkor (mért ne tegye). Voltak szívalakú kövek is.

(És azzal mit csináltak?) Gyönyörködtek a gyerekek és játéknak használták. Találunk nagyon sokféle követ – a víz azt hozta...fehér követ, teljes fehér volt, mint a hó, a másik szürke, piros." (1967. I. 20.)

"A tehennek a tályogjára úgy mondtuk, hogy – mondjuk – keresztet vettünk. Mondjuk:

*Tíz, tízből elveszünk egyet, marad kilenc,
kilencből elveszünk egyet, marad nyóc,
nyócból leveszünk egyet marad hét,
hétből elveszünk egyet, marad hat,
hatból elveszünk egyet, marad öt,
ötből elveszünk egyet, marad négy,
négyből elveszünk egyet, marad három,
háromból elveszünk egyet, marad kettő,
kettőből elveszünk egyet, marad semmi.*

S akkor így elkötöttük. Így izéltünk mink, így gyógyítottunk." (1967. II.7.)

"Azt mondtottuk:

<i>Tíz, tízből egyet elveszünk, marad</i>	<i>kilenc,</i>
<i>kilencből elveszünk egyet, marad</i>	<i>nyolc,</i>
<i>nyolcból elveszünk egyet, marad</i>	<i>hét,</i>
<i>hétből elveszünk egyet, marad</i>	<i>hat,</i>
<i>hatból elveszünk egyet, marad</i>	<i>öt,</i>
<i>ötből elveszünk egyet, marad</i>	<i>négy,</i>
<i>négyből elveszünk egyet, marad</i>	<i>három,</i>
<i>háromból elveszünk egyet, marad</i>	<i>kettő,</i>
<i>kettőből elveszünk egyet, marad</i>	<i>egy,</i>
<i>az egyből elveszünk egyet, marad</i>	<i>semmi.</i>

E' volt a likaskő, a tehen tőgyit megnyomogattuk. Evvel gyógyították. De itt nincs. Itt nem fétik annyira a tehent. (Neki volt.) Aztán tudja, még megszenteltették a régi öregek, mikor kókonyát szenteltek, husétba! Belétették oda a kosárba (a pap tudta nélkül). E' vót, de hát itt nincs. (A ráolvasást a tehen tőgye nyomogatása közben mondták.) Azon a lukon kellett átfejni a tejet, igen, előre három cseppet. Odatartotta (a követ) a három cseppet, hogy azon a likon folyjon át, (mindegyik csecsibül?) Nem tudom." (BE., AA.) 1972.

Tehén tályog füstölése szentelt gyertyával és szentelt pimpóval ld. szent Antal tüzénél. (1967.)

Birka körömbetegsége

(És ha a körmivel volt valami baj?) "Arra tötöttek forró zsírt, oda rá. Egy kanállal megmelegítették, s a birka feküdt, oda reatétették, s úgy. Szarvasmarhának és háltam, mikor a körme fáj, a körme közti tőteni forró zsírt. (Disznózsírt?) Hát!

Veszettség, veszett kutya ld. ezen címszó alatt, belső betegségeknél!

E. ÉLETFORDULÓKHOZ, ÜNNEPEKHEZ KÖTÖTT GYÓGYÍTÁSOK

Életfordulókhoz, ünnepekhez kötődő megelőző-gyógyító szokás aránylag kevés van: aprószentek napját, szent György napját (1. gusa) és az un. szentgyörgyközbeli vaját (1. seb) már említettem, a naplement és napfeljött közötti időszak szerepét is láttuk (dagadás elleni orvosság), s ez utóbbi szerepel a nagypénteki betegséget megelőző hagyományokban is. BE. nem bábáskodott. A terhesség-, születés-, gyermekágygal kapcsolatos ismeretei a hétgyermekes asszony tapasztalatából, megfigyeléseiből származnak.

"Suprikálni

eljártak a lányokhoz, már reggel öt órakor mentek, a lányt az ágyból lehúzták. Fából csináltak annyi vastag vesszőt, amennyi kellett, tűzön megmelegítették.

...Aprószentek, Dávid

(...) jó egészséggel viseld az új esztendőt.

Jól megtisztelték őket, borral, pálinkával.

Tréfásan így is mondták:

Egészséggé, kevélységgé viseld az új

esztendőt, – de az már kálvinista módra volt."

Nagypénteki fürdés

"Nagypénteken napfeljötté előtt, hajnalba elmentünk a nagy vízre feredni. A Szucsáva volt nálunk. Keresztül a vasúton s belé a vízbe. Megferedtünk tetőtől talpig. (Nem ruhástól), levetkőztünk. Nem laktunk messze, ott laktunk a szomszédba. Olyan megfagyva futtunk haza, hogy bé a dunna alá. Bébujtunk, lefeküdtünk az ágyba. Aszondották, hogy semmiféle betegség, pattanás nem lesz" (azon, aki megfürdik nagypénteken).

Nagypéntek

"A vallást tartottuk. Elmentünk a templomba. S ki tett (tüzet) s ki nem, mise előtt. Máshelyt olyanok a réformátosok, hogy ott még tüzet se tesznek, még a zsidó vallásnál es még tüzet se tesznek. De a mi vallásunk olyan volt: elmentünk a templomba, s akkor aztán dógoztunk.

Nagypénteken kerestek fehér kukoricát, pattantottak, kókist, akkor nem ettünk húst, nem ettünk semmi főttet. S akkor avval dógoztak."

Születendő gyerek neme

"A testállásáról, hogy melyen volt a testye. A másik még másképpen. Így, ejen vót, a beszéd. Testállásáról megmondta. Mit az Isten adott, a 'vót'..."

Burokban született

"Olyan vót, olyant hallottam, hogy még a gyerek meg es nyuvadott, ha nem ügyeltek, ha a bába nem ügyelt.

(És akkor azzal mit kellett csinálni?) A gyerekvel? (A burokkal!) Elment a többivel, s avval annyi. (És arra mit mondtak, hogy szerencsés lesz az a gyerek, aki burokban született?)

Ha meghótt a gyerek, akkor busútak."

Köldökellátás

Haskötőcskével megkötötték, addig volt rajta, amíg leesett, fürösztvízzel kiöntötték. A haskötőt megszorították, arra ügyeltek, hogy a gyerek mindig egyformán egyen. Köldökcsontot nem tettek el. Fürösztvízbe nem tettek semmit. A fürösztvízet "sas tövibe" vagy a kert szegibe öntötték. Naplemente után is ki lehetett önteni.

Gyermekágy, bába teendői

"Amilyen egészsége volt – 2 hétig, vaj háromig, hát. (A gyereket) eccer-keccer megferesztette s jó volt. Elmúlt 4-5 hetes is, akkor elment a templomba. Ennekelőtte (addig) nem mentek (utcára, udvarra), de most nem.....tartani. Valamikor ezt mondták: nehogy átlépje a mezsgyét, beteg lesz, ha átmegy a szomszédba, átszól s elég. Isten mentsen nem vót szabad. Ennekelőtte ezek megtartottak mindent, a régi öregek: de most imár..." (B.E., A.A.)

"Még olyan es vót, hogy belé es fút. Vót olyan természete, úgy megnészte, hogy úgy megkévánta, hogy vaj a gyerek elment. Hát. Azt a másik: meg olyan es vót, hogy bément, mondjuk, ő ment oda, de nem tudta, bent mit csinálnak. Benn ittak vaj mi, akkor hamar kapta az éveget s eldugta azt az éveget. S mi lett annak? **Kibomlott a mejje.**

(Az mi, hogy kibomlott a mejje?)

Hát kibomlott, seb lett belőle: seb lett egészen a mejje.

(S avval mit lehetett csinálni?)

Bizony kellett kénlódni, amíg meggyógyult, jó sokat.

(Mivel doktorolták?)

Isten tudja, mitekkel, amivel az ember gondolta, tanyította, ahhoz minden kellett, hogy gyógyítsák, hogy meggyógyuljon. Mert az olyan vót, hogy – mondjuk – nem olyan seb vót, hogy valami ragadványos, vaj mi, hanem e' csak felhólyagzott, s kibomlott, s akkor kellett kénlódni belőle.

(S az fájt?)

Hát hogyne. A mejjet mindenféle éri, mondjuk."

"Urusolták, mert az olyan vót, mint egy gombocska benne, a csicsibe. Aztán feresztgette az anyja szappannal húzogatta, mosogatta, akkor elmúlt. Zsuzsimnak, – akkora lánka vót, hogy mikor született 3 kila vót. Most es nagy, csak most beteges az es, mint én. Hát...kőhöz legyen mérve, neki itt olyan vót, olyan lett, mintha lett volna egy seb, s az a seb meggyógyult s így ráncosan megmaradott. Az. Hát, hogy lehet s hogy lehet? Egyszer mi lett belőle? Lett olyan mint egy kukoricaszem. Egyszer az történt vele, hogy- mint, hol került ő doktorkézbe, azt mondtotta, hát ez miféle magának? Aszongya, így fukosik a bőr alatt: el-vissza. Azt mondtta, ezt nem szabad megnézni, ezt meg kell operálni. S megoperálták s kivették belőle."

ORVOSSÁGOK

Mint említettem, 1941-ig Hadikfalván nem, csak a közeli városok valamelyikében volt patika. Nyilván ezért maradt meg egyes patikaszerke nevé németes formában (gájc, ispart, stb.).

"A patikába es nekünk úgy vót. Mi nem mentünk a doktorhoz receptet venni: elmentünk a patikába s vettünk. Adtak.

(Maguk mondták meg, hogy mit kérnek?)

Igen. Mondtuk a...hogyes mondtuk? a németet, hogy es híjják? németnek, hogy mongyák? Elfelejtettem..."

A különféle orvosságokban, gyógymódokban 26 féle növény, a szentelt koszoróban lévő "burjánok" és tágabb értelemben a bor szerepelnek. (Ezeket ld. a mutatóban.)

Az állati eredetű orvosságok száma viszont az országosnál nagyobb, 24 féle:

birkaflaggyú
cserebogár
disznóepe
fehér kutyaszar
kancatej
kígyóbőr
kígyózsír
kutyaszőr
lószar
méhviasz
nyúlháj
punkháló
szalonna
szentgyörközbeli vaj
tej édes-
 aludt-
tojás fehérje
vaj
vérszipó
vakhöncsők szíve
zsír avas -
 égetett -
 gyenge – ocska

Az egyszerű, háztartásban előforduló kémiai anyagok száma is eléggé nagy (15 féle:)

ablakizzadság
büdöskő
cukor
ecet
faolaj
hideg víz
kámfor
kékkő
kényeső
ojtott mész

pálinka
szappan
tinta
timén
választóvíz

*A gyűjtés nehéz, de szép munkájában segítő társaim voltak: **

BE Nagy Pálné, Balog Emerencia *1889 +1975.XII.24.

NP férje Nagy Pál +1970

gyermekeik:

NM Miklós Ferencné, Nagy Mária *1921

NV Nagy Vilmos *1923 +1977

NZs Antal Antalné, Nagy Zsuzsi *1925 +1980

NA Csobolya Lázárné,
Nagy Apolló *1927

menyük

AK Nagy Vilmosné,
Antal Katalin *1924

vejeik:

AA Antal Antal *1916 +1988

(AK elsőfokú unokatestvére)

CsL Csobolya Lázár

unokáik:

Nagy Ferenc

Nagy Vilmos

Gergics Istvánné, Nagy Mária +1983

unokamenyük

JI Nagy Ferencné, Jámbor Irén

NG Miklós Lajosné, Nagy Gizella *1922

KB Dárdai Gergelyné, Kovács Bori *1903

MA Csobot Gergelyné, Mószin Anna *1901

IB Csiki Mihályné, Illés Bregita *1897

PF Pál Fábiónné, Lovász Trézsi * ?

SZJ Szabó János *1892

SR Szabó Jánosné, Sánta Rozál *1900

LT Farkas Boldizsárné, Lukács Preszti *1898

JE Antal Józsefné, Jakab Eszter *1922

BA Lovász Boldizsárné Brét(y)ik Anna *1902 + 1988

SZA Szabó Antal *1929

PE Pál Erzsébet * ?

* = születése éve

+ = elhalálozás éve

SZÓJEGYZÉK

(A szövegben előforduló ritkább és nehezebben érthető szavak magyarázata)

dürüszöl	dörgöl
ejen	ilyen
éveg	üveg
fácsa	2 kat. hold
fészi	fejsze
gájc	szeszes kivonat, orvosság
gyékecske	gyíkocska
háltam	hallottam
hiu	padlás
hosszúró fazok	cserépfazék
ispir(t)	1. gájc, kb. azonos
kapni	találni
kehé	kehely
kókonya	husvétii étel, tojás
levél	nyomtatott szöveg, ponyvairat
megjön, megtér	megjavul, gyógyul
onnattóte	onnantól (fogva)
ostrom	vad, indulatos
pacil	csinál, dolgozik, bajlódik
pókál	pólyál, bebugyolál
ruva	ruha
sas, kapu-	oszlop, kapuféla
sárigság	sárgaság
sírít	sodor
tímén(y)	tömjén
orosság, urusság	orvosság
vakhöncsök	vakond
vasszar	salak
vizít	megvizez

MUTATÓ

A, Á

ablakizzadság 11, 138
agos 129
almabüzü 126
aludttej 117
anyajegy 118
aprókamilla 126
Aprószentek 136
avas zsír 134
álommák 133, 136
árpa 105, 120

B

bábaasszony 103, 104, 122, 123,
133, 136
- teendői 137
bánat 128
bárányhimlő 97
benzin 124
berebura pálinka 125
birka fagygyú 117
birka körömbetegsége 135
bodza (fa) 121
gyalog- 121
nagy- 121
bor 127
borbély 104, 112
boszorkány 129
bundzár
csípésc 133
burokban született 136
büdöskő 116, 138

C, Cs

cékla 110
veres-, vörös- 110, 111
zsidós 111
cukor 112, 138
csepükőc 134
cseresznyepaprika 122
cserebogár 125, 135, 138

csipkerózsa 113
csontja fáj 121
csonttörés 123
csuma 109, 126
csutika hamu 116

D

dagadás 106, 114, 127, 136
denatura szesz 122
dereka fáj 123
disznó
-epe 117, 138
-zsír 116, 119, 135
dohány 97, 106, 118, 134
doktorol, doktoroz 104, 118,
129, 133

E, É

ecet 124, 138
egérfarkú fű 104, 119
elerszkeedik 126
elköltöz 135
elfujja a fejét 130
elköpdős 107, 121, 130, 132
elmebeteg 128
epe
disznó- 117
égetett zsír 119, 138
égés 117, 118
éjjeli csattanás 104, 110, 113
élhetetlen gyerek 129

F

fagyás 117
falatka 124
faolaj 118, 133
fájás 107
fáldalom 111
fáklya 119
fehér kutyaszar 111, 138
fehér tulipánt 113

feje fáj (Szent Antal tüze) 113
feje fáj 98, 103, 124, 127, 131
fejtetű 118
fekete nadály 104, 123
feketesárgóság 125
fenekes kelés 110
fenyőbors 127
ficam 103, 122, 123
? filikemnes 107
fogfájás 120
foghúzás 120
fokhagyma 117, 121, 126
főd(i) zsír 113
főtelen puliszka (málé) 107, 110
főzés (agos gyereké) 129
fülfájás 121
fürdés
nagypénteki 136
füstöl 103, 114, 119, 120, 128, 135

G, Gy

gaz 98
gáje
kámfor- 123
szalamia 123
gájeurusság 123
gilka 113, 124
gombamérgezés 125
göbbec pohár 124
gusa 110, 113, 136
belső 103
gyalog bodza 121, 123
gyenge zsíroccka 116
gyermekágy 110, 137
gyertya
szentelt- 103, 114
gyík 110
gyűrű 134

H
hagyma 97, 110, 112

hagymáz 126
halóing 128
hmu
 csutika- 116
harangozó 104,125
haskötő 137
háta fáj 124
hideg
 -rázás 125
 -et hányja 125
hideg víz 127,131,138
himlő 116,121
 hólyagos- 97,116
hótt szén 130,131
hurut 124

I

igézés 105,109,130,132
igéző 104
ír104

J

jesztés 128

K

kamilla 126
kancatej 118,138
kapusas 131,132,137
kámfor 122
 -gáje 123
káposztalevél 117
kehé(=kehely) 104,120,140
kélés 104,111,112,113
 -gyükere 110
keménymag 127
kenés 103,123
kékkő 116,138
kényeső 134,138
kézzel veszes a betegség
107,124,131
kibomlik a mejje 137
kicsérélt gyerek 132
kicsikkan 121
kígyóbőr 119,138

kígyócsipés 119
kígyózsír 119
kolera 126
kovács 104,110
kő 107,111,134,135
kőhöz legyén mérve 137
köldökellátás 137
körme lemaradt 119
körömbetegsége
 birka -e 135
 marha -e 135
kőrőzsa 121
kört 125
kucorodik
 lába- 122
kucsma 107,113
kukoricaliszt 124
kutyacska 127
kutyaharapás 118,119
kutyá
 fehér -szar 111,138
 -szór 119,127,128,138
 -tej 117,118

L

lábát fájtatja 122
leveszi a betegséget 124,131
likaskő
 imádsága 134,135
liliomvirág 121
lószar 125

M

marhakörömbetegsége 135
mastitis neonatorum 129
mákgubó 133
málé
 főtelen 107,110
megdagad 113,123,127
megigéz 104,109,130,131
megijedt 128
megkel a melle 104
megkerekít 111
megkíván (terhes) 137

megkövesedik a tej 104
megkucorodik a keze, lába 122
megnyom 107,112,115,134
megönt 103,105,127
megtér, -ít 107,140
megver szemmel 109
meggyfaág 127
mejje kibomlik 137
meleg víz 112
meggyét átlépni 137
mehviasz 104,112,138
mész
 ojtott 116,138
mosdatás 131,132

N,Ny

nagy bodza 121
Nagypéntek
 -i fürdés 136
nagymaringy 106,111,113
névcsere 133
nyillalás 125
nyúlhaj 111,138

O,Ö

olaj 118
ólomöntés 127
olvasás 115,130,133
ónöntés 103,105,128,
orbánc 113,114
orrát reá fűjja 118
orrvérzés 124
öngyilkos 128
ördög 128
övsömőreg 117

P

pattanás 136
pálinka 113,117,120,121,122,125,
126,138
berebura - 125
- meggyullad benne 125
mérgezés 126

párferedő 122
pimpó
szentelt - 114,135
pohárvetés 125
pokolszökés 110,113
puliszka
főtelen - 107,110
punkháló 119

R

rehuma 105,121,122
rossz
- szem 130,131
- szél érte 126
- vér 123
ruháját vízzel elvitetni 133
rüh (l. var.) 116

S

salak (l. vasszar) 122
sas (l. kapusas) 131,132,137
savanyító anya 104,122,123
savanyú korpa 122
sárga föld 127
sárigság 104,125,128
fekete - 125
ujszülöttkori - 128
seb 137
égett - 117,118
roncsolt - 119
vágott - 119
sertésszemölcs 118
skarlatin 98
só 117,125
sör 127
suprikálás 136

Sz

szalamiagájc 123
szalonna 119
szappan 103,104,112,113,121,
123,128,137,139

szánka 104
szent
Antal tüze 103,13,114,124
-elt gyertya 103,114,135
-elt gyűrű 134
-elt pimpó 114,135
György napja 119,136
-györgybéka 110
-györgyközei vaj

119,136,138
szem
-e fénye 97
-ébe esett 103,121
-fájás 121
-üveg 121
-vel verés 109,131,132

szepelő 118
szél érte 126
szépasszonyok 108,109,129
- köpküdése
- megszojtatják 129
szikraszökés 110,113
szóló nyelv 126
születendő gyerek neme 136

T, Ty

tályog 103,114,134,135
tej
aludt - 117,138
édes 124,125,126,138
tejfél 118
tejfog 120
tengeri hagyma 112,127
tetves
- borjú 134
- kéz 119
timén (=tömjén) 120
tinta 117,139
tojás fehérje 104,112,138
torka fáj 111,124
torma
- gyükere 123,124,

- ispiert 123

torokgyík 126
trágyalé 125
tulipánt virágja 113,121
tüdőbaj 97
tyúkszem 118
- szemölcs 118

U

ujszülöttek emlőgyulladás 129
utílapu 112

V

vadalma 118
vaj
- vízbe veretlen 118
vakbele elfakad 125
vakhöncsök szíve 107,119,138
vakság 121
vaktetű (=fagyás) 117
var (=rüh) 116
varzsír 116
vasszar (=salak) 122,140
választóvíz 118,139
vászonzadság 121
veres posztó 103
veszett kutya 109,127
vérhas 126
vérszopó 123
ló - 123
viaszgyertya 103,114
vizer 124
vízvetés 103,130,131,132
vörös cékla 110,111

Z, Zs

zsidós cékla 111
zsír 111,113,116,119
égetett - 119,138
forró 135

PÁLNÉ NAGY, EMERENCIA BALOG - DIE HEILFRAU VON HADIKFALVA (GARA)

Tamás Grynaeus

Sie wurde in der Bukowina, in Hadikfalva geboren, lebte dort bis 1941. Nach schweren Schicksalsjahren der bukowiner Szekler hat sich Pálné Nagy, Emerencia Balog (1889-1975) mit ihrer Familie in Gara im Bezirk Bács niedergelassen. Ich lege ihr Heilwissen und ihre Aktivitäten aufgrund langjähriger Sammlungen dar. Nach der Charakterisierung der Umgebung von Hadikfalva und Gara, der Familie und ihrer Heilpersönlichkeit, stelle ich die andere Heiler des alten und des neuen Zuhauses, die Wissenquellen von Pálné Nagy und die "Unheilbringer" vor. Im ausführlichen Teil die Charakteristiken der einzelnen Krankheiten, traditionelle Heilmethoden, Behandlungen sind nach äusseren-, Zahn-, Augen-, Knochen- und Gelenkkrankheiten, innere Krankheiten und Kinderkrankheiten gruppiert.

Nach Heilverfahren verbunden mit Wendepunkten des Lebens, oder mit Feiertagen folgt zur Erleichterung der Information eine Aufzeichnung über die Arzneien und die Krankheiten.